

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

BELON GELLÉRT

SIK SÁNDOR

BALANYI GYÖRGY

HENRI CAFFAREL

PAUL VERLAINE

RÓNAY GYÖRGY

MIHELICS VID

írásai

1953

OKTÓBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Belon Gellért: Az ősz teológiája</i>	505
<i>Sik Sándor: A hatvanévesek angyala (Versciklus)</i>	507
<i>Balanyi György: Szent Klára</i>	510
<i>Henri Caffarel: Az élet fordulója</i>	519
<i>Paul Verlaine: Nevermore (Vers)</i>	525
<i>Rónay György: Az ember boldogsága (Elbeszélés)</i>	526
<i>Mihelics Vid: Eszmék és tények</i>	538
A kis út	546

NAPLÓ

Szentmise televízió (547); Norvég katolikusok ünnepe (549); Horváth János új könyve (552); Ezernyolcszázféle Mi- atyánk (554); Bremond abbé (555); XIII. Leó emléke (558); Harc a lepra ellen (559)	547
--	-----

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-u. 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

AZ ŐSZ TEOLÓGIÁJA

A vallásos léleknek nem nehéz felfedezni a tavaszi pompában álló természet színes takarója mögött rejlő isteni világot. De mit csodálunk ősszel? Amikor a színek elfakulnak, amikor a fények megtörnek, amikor gomomba szelek mindent lekopasztanak, amikor hideg esők reménytelenül sárba temetnek mindent, amikor ködök fogják el a felénk integető messziségeket és amikor fázós unalmak között magunkra maradunk?

De ez még nem olyan kemény dió számunkra, mint a lélek ősze. Mert a léleknek is vannak őszei, nemcsak az életnek. A lelki őszők alatt nem azt a benső leállást értjük, amit a bűn tud eredményezni. Sem azt az érzelmi elfakulást, ami az alkonyodó életnek sajátja. Ezekre van némi magyarázat. De mit csodálunk azzal a lelki ősszel, ami életünk erőteljes korszakaiban lepp meg bennünket? Amikor azt vesszük észre, hogy lendületünk elernyed, vallásos életünknek eddig világító szempontjai kihunynak, pezsdülő érzéseinket a hangulattalanságok ködei nyelik el; amikor nem látjuk értelmét imáinknak vagy szentségekhez való járulásunknak; amikor kedvenc szentjeink hívogató mosolya vagy vigasztaló nyugtatása az idegenség és a mindent lehűtő távolság érzésévé változik; amikor unalom, fáradtság és levertség nyomasztó légköre borul ránk; amikor kétségek viharai kezdik ki bennünk azt, amiről azt gondoltuk, hogy kikezdehetetlen; és amikor a reménytelenség és lemondás ölmos esői verik sárba még megmaradt jámborságunkat és Isten felé való törekvé-

sünket. Hová tesszük ezt a lelki őszt és mire magyarázzuk?

Ha Dante a pokol gyötrelmei fölött is látta ragyogni a Hatalom, Bölcsesség és Szeretet isteni pecsétjét (Pokol, 3, 5–6), akkor itt is fel kell ezt fedeznünk. Az őszőket is Isten teremtetten. És mert teremtetten, beléjük rejtette értelmét is, erejét is, szeretetét is. És nem is kell sokat törnünk a fejünket, hogy megtaláljuk az őszbe rejtett isteni gondolatot. A természet ősze igazít el. Ott pedig nem történik más, mint a lényegtelen dolgok lefosztása és a lényegesek kiemelése és kiérlelése. A ködök lazítják meg a levelek s gyümölcsök ragasztékait, szelek szaggatják és hintik szét azt, aminek le kell szakadnia és szét kell szóródnia, esők rothasztják, aminek el kell rothadnia és sarak süllyeszti el, aminek el kell süllyednie. Így nyílik lehetség arra, hogy újabb, bővebb és gazdagabb élet sarjadjon.

A lelki őszőknek is ez a rendeltetésük.

Szép dolog elandalogva Istenhez szárnyalni, (mikor a kórusrólegy Avemaria hegedűszólója tölti be a lélekzetfojtott közönséget); (örvendefes, hogy az esthomályban egyre többen keresik meg az Urat és szívük túlcserdül a megtapasztalt fölség örömetől); nagy dolog az Egyház történelmének fényes lapjai fölött boldogan katolikusnak tudni magad; megnyugtató egy-egy jó pap vezetése alatt megbizonyosodni a ma is élő Krisztusközvetítésről; a benső lelkesedésekről, lángolásokról, sikerekről és örömeikről ne is szóljunk. De ezek az Isten bennünk való je-

lentkezésének csak a virágai. Az Isten és kegyelme több a virágnál, és ez a több is jelentkezni akar életünkben. És ahogy a gyümölcs letolja a virágszirmokat, ahogy a megsokasodni akaró fa elveszti lombozatát, szinte halálra válik — hisz az őszben álló fa alig különbözik a száraztól — úgy maradsz te is sokszor magadra egy látszatos halálban.

De nem vagy egyedül. Ott van Szent Pál, aki csodálatos látomásai után is „gyöngeségben és félelemben és nagy rettegésben” volt Korinthusban (I. Kor. 2, 3); akit a nyugtalanság és vigasztalanság annyira gyötört, hogy „bár nyitva volt előtte az ajtó az Űrben” (II. Kor. 3, 13), ott-hagyja a kedvező térítési lehetőségeket és megy Titus után (II. Kor. 7, 6); aki életuntsággal küzdöklik (II. Kor. 1, 8); akit szégyenkezések égetnek (II. Kor. 11, 29) mások botrányai miatt; akit pironkodások töltenek el egy olyan — előtünk ismeretlen — külső adottsága miatt, amitől „arcul vert”-nek érzi magát és ami — jól tudja — másokban megvetést és utálatot képes kiváltani iránta (Gal. 4, 14). És ezek nem futó érzések, de sokszor sokáig tartó hangulatok, melyek a hősiességében és apostoli buzgalmában „az átkozottként Krisztustól távol”-levést is elvállaló Pált (Róm. 9, 3) arra készítetik, hogy „háromszor” is kérje „az Urat, hogy távozzék az tőle” (II. Kor. 12, 8). Persze az Űr nem hallgatja meg választott edényének ezt a kérését, mintahogy nem hallgatta meg hosszú időközön át október szentjeinek, kik egyben a

világegyház legnagyobb szentjei is, kéréseit sem. Assisi Szent Ferenc megtérése után négy évig küzd bizonytalansággal hivatala tekintetében; többször sokáig tartó családottsággal testvéreiben. Ismétellen bajlódik évekig tartó szomorúsággal úgy, hogy a vidámság szentje, ki megkövetelte mindenkitől, hogy vidám arccal járjon, két évig nem mer testvérei közé menni a rajta uralkodó és leggyőzhetetlenebb látszó szomorúság miatt. A rózsát hullató Lisieux-i Szent Teréz is valómást tesz életének egész folyamán ránehezülő vigasztalanságokról, életének utolsó két esztendejéről nem is beszélve. Es ott van Nagy Szent Teréz a maga húsz éves lelkiszárazságával, és később is ismétlődő benső megpróbáltatásaival. Ezek nem törtek le a lelki ősök alatt, bár bőven volt részük benne, mint ahogy a fák sem törnek le. Mert tudták az Űr álláspontját, amivel indokolta a lelki ősöket megelőző Pál előtt látható segítségének visszatartását: „Elég neked az én kegyelmem; mert az erő az erőtlenségben lesz teljessé” (II. Kor. 12, 9). Akivel az Isten meg akarja ismertetni a földön kegyelmének mindent fölülmúló gazdagságát, azt vezet belé a lelki ősökbe.

Igy már nem csodálkozunk, hogy a Május Királynője, a virágzás Királynője egyben a hervadás hónapjának is Királynője, ki pigyáz arra, hogy a kopasz ágak törén a bővebb élet rügyei is ott szenderegjenek.

Belon Gellért

SIK SÁNDOR

A HATVANÉVESEK ANGYALA

I. NÉZNI, NÉZNI

Ülni, ablakban, hegyen, fák alatt,
Ülni és nézni az élő világot,
A nagyot és a kisvilágokat:
Az őszi nap bizsergő sugarát,
Elefántszín faóriásokat,
Göcsörtös ágak labirintusát,
Fűszálak, hangyák, szöcskék dzsungelét
Csüngő vízceppet, csillogó sarat,
Kutyák bozontját, tehénkéék szemét,
Ég-óceánt, felhők Olympusát,
Pillangó-lengést, fecske suhanást, —
És hallani a csendet, locska szellőt,
Fecsegő lombot, csörfös kis rigót,
A lankadatlan tücsök-tremolót
S a békanép fegyelmes kórusát, —
Embereket, az össze-vissza élet
Agaskodó ezer színét-szagát,
Gyermekzsivajt, szekérsörgést az éjben,
Vén könnyveink bölcsesség-párlatát,
Arcok titkait, gépek muzsikáját,
Fellengő füstöt, templom-kupolát,
Távol ablakon alkony csillanását,
Öreg fiúk fontoskodó hadát
Nagy házak furcsa kőkockáiban:
Mindent ami él, mindent ami van
Csak nézni, nézni, simogatni szemmel,
Semmit sem váró békés szerelemmel,
Már nem azért, hogy dalba-versbe álljon,
Hogy engem mondjon, nekem muzsikáljon,
Még csak nem is ajaktalan imának;
Csak úgy magában mindent és magának,
Csak önmagáért, nem énmagamért,
Versnél jobbat, imánál igazabbat,
Kulcsolt kezeknél áhítatosabbat,
Alázatabbat, mint a hajla térd,
Csak nézni, nézni, színről-színre látni,
(Testvér ez avval, ami odaáti,
Ahol feloszlik Adám fátyola):
Szemoldó ujjad így illesse pillám,
Adeptusodnak így avass fel immár,
Hatvanas évek áldott Angyala!

II. A CSILLAGOK TÖVÉBEN

*Mondd, üldögélő, aki minden este
Kiülsz az egyre teljesebbre váló
Holdgömb alá s elnézed mozdulatlan
A csillagképek hűvös reszketését; —
Nem hív a szomszéd házak békesége,
Ahol megfáradt emberek pihegnek
Erőt aludni a holnapi gondra,
Nem hív a kertek aljáról az ének,
A nevető, játékos fiatalság,
Csigaházad sem, kedves asztalod sem,
Melyen a villany meleg fénykörében
Könyveid meghitt bölcsesége virraszt;
Csak ülsz, csak ülsz a csillagok tövében,
Magadat is felejtve — üldögélő,
Mondd meg nekem: mit látsz az éjszakában?*

*Csillagokat? bolygók, napóriások,
Izzó ködök, tejútak óceánját?
Sugárözönök zápor-zuhogását,
Fényesztendőknek megszámlálhatatlan
Eónjain keresztül erre tévedt
Törmelékeit sokszázezer éve
Kilobbant kozmikus tragédiáknak?
A világsíkok egymásba simuló,
Egymásból újuló dimenzióit?
Hullámokat, amint megtestesülnek
Csilló tükörén a Határtalannak?
Titokzatos bűjőcskáját a fénynek,
Amint eltűnik a hullám ölében?
Ezt látod?*

Ezt, és többet és nagyobbat.

*Többet, nagyobbat? Angyalt? démiurgoszt?
Csillaggolyókkal tekéző Hatalmak
Hárompár szárnyon lebegő csodáit,
Amint a Törvény zengő vesszejével
Vezényelik, komolyan, mint a gyermek,
A Játék ütemét és énekelnek?
Ezt látod?*

Ezt, és többet és nagyobbat.

Többet, nagyobbat? Hát van még azontúl?

*Azontúl már az ember nem beszél.
A csillagok közt csillagként lebeg
És teljesül és hallgat, mint a Hold.*

III. BARACK.

*Barack a lomb közt, derekán a nyárnak,
Betelt ígéret, valósult remény.
Nincs benne semmi már, ami önös volt,
Ami fanyar volt, és fás és kemény.
Mindene méz már, csorduló zamat,
Dús testében lélekké lényegült
A rost, a hús, még a csontos mag is.
Ül, csendesen, békén: beteljesült.
A pillanatot várja vágytalan,
Mikor lehull, magától, boldogan
S az anyaföld ünnepi asztalán
Testét átadja ételül.*

*Ne búsulj, kishitű:
Pár esztendőd még adatik talán.*

IV. MOST VÁLIK EL.

*Küldetett minden tehozzád követként:
Lám, ez lehetnél,
Ha egyszer amúgy Isten szíve kedvént
Megemberednél.
Elég a gubbasztás, öreg gubó,
Bezárt magadban.
Kaland az élet most is, izgató.
Mint húszéves korodban.*

*Öregsziünk? Élünk! Még távol vagyunk a
Tőlünk telőtül.
Most hívja még csak mesterét a munka:
Kezdünk, előlrül.
Most válik el, hogy mit értelt a csend
A dús napokban.
Pihenni ráérsz, — majd, majd odalent,
Majd százéves korodban.*

*Azazhoggy állni, nyugalomra térni
Még ott se számíts:
Mozogva kell a Mozgatót elérni.
Fény vagy? — világíts!
Most válik el, ha megfogantatott
A szikra benned:
Fellobban-e itt, fellobban-e ott:
A végtelennek?*

SZENT KLÁRA

Az 1212. év virágvasárnapja (márc. 18.) az olasz tavasz bűvös igézetével köszöntött Assisire. A városka ifjúsága már jóval az istentisztelet megkezdése előtt ott hullámszott Gubbiói János mesetermüve, az akkor még fiatalos szépségében ragyogó San Rufino-székesegyház körül. A leányok csoportjából kitűnt messer Favaroni di Offreduccio di Bernardino lánya, a tizennyolcéves Klára; ő volt Assisi leggazdagabb, legszebb és legjámborabb hajadonlánya. Az aranyifjúság már évek óta törte magát kezéért és szülei egymás után szőtték számára az előnyösnél előnyösebb házassági terveket, de ő állhatatosan megmaradt azon szándéka mellett, hogy életét egészen Istennek szenteli.

Sőt az utóbbi időben mintha még jobban megerősödött volna ebbeli elhatározásában. Pietro di Bernardone fiának, Ferencnek váratlan megtérése, mely olyan nagy feltűnést keltett a városban s annyi földrengésszerűen ható lélekváltozásnak lett a megindítója, őt is közelről érintette. Ámulattal hallgatta az assisi fiatalság egykori vidám, hejehujás vezérének csodálatos átfordulásáról: tökéletes lemondásáról, szenvedélyes istenszeretéséről és utolérhetetlenül finom emberkezeléséről szóló elbeszéléseket. Különösen a szent Szegénység iránt tanúsított lovagi hódolata fogta meg lelkét. A Szegénység urnő, a donna Povertà szerelme hovatovább őt is rabul ejtette.

És ez úton nem volt többé megállás. Klára nem sokáig érte be mások híreivel, hanem tulajdon fülével is hallani kívánta a különös ember megigéző szavait. A kicsiny San Giorgio-templomban és a San Rufinóban csakhamar ő lett Isten kis szegényének, a poverello di Diónek legbuzgóbb hallgatója. És minél tovább hallgatta bensőségtől sugárzó és szent lelkesültségtől izzó szavait s minél többet elmélkedett csodálatos átváltozásán, szívében annál ellenállhatatlanabbá izmosodott a vágy, vajha ő is nyomába léphetne. Megszokott erénygyakorlatai nem elégitették ki többé buzgóságát; most már ő is teljes szegénységben és tökéletes lemondásban kívánt szolgálni az Úrnak.

A sodrás egyre erősebbé, hova-tovább ellenállhatatlanná lett. Klára most már nemcsak hallani, hanem ismerni is kívánta a nagy lélekművészt. De ugyanígy volt Ferenc is: ő is sokat hallott Klára érényeiről s a maga részéről szintén óhajtott a megismerkedést. Az alkalom nem sokáig váratott magára. Talán Klára közeli rokonának, a mély jámborságú Rufinus testvérnek közvetítésével, megtörtént az első találkozás, melyet azután sok más követett. Klára rendszerint egyik nagynénjének, Buona di Guelfucciónak társaságában kereste fel a porciunkulai kolostort, míg Ferenc leginkább a „hosszúnak“ nevezett Fülöp testvér kíséretében vizsgozta a látogatásokat. A hosszúra nyúlt bizalmas beszélgetések bőséges alkalmat nyújtottak gondolataik kölcsönös kicserélésére. Klára őszintén feltárta szívének titkos vágyát és támogatást kért terve kiviteléhez. Ferenc mondhatatlan örömmel hallott elhatározásáról, kitartásra buzdította őt s egyben megigézte neki,

hogy a kivitelben tőle telhetőleg segíteni fogja. Fokunkint annyira megérezt a dolog, hogy végre kivitelre lehetett gondolni. Időpontul közös megegyezéssel virágvasárnapot tűzték ki.

Klára a reggeli szertartáson még gazdagsága és előkelő származása teljes pompájában jelent meg. De a küszöbön álló nagy esemény izgalma annyira erőt vett rajta, hogy mikor leánypajtásai a barkaszentelés befejeztével sorra az oltár elé járultak a megszentelt ágak átvételére, ő egyetlen lépést sem tudott tenni. Úgy érezte, mintha lába a földbe gyökerezett volna. Guido püspök, másként kemény és rátarti ember, némi habozás után maga ment hozzá és nyújtotta át neki az őt megillető barkaágot. Ez a szokatlan leereszkedés, mely az egész templom figyelmét feléje terelte, végre magához térítette. Ellágyulása elmúlt és a szentnaisét már ismét összeszedett lélekkel hallgatta végig.

A nap hátralévő része a készülő nagy esemény várásának izgalmaiban mult el. Végre eljött az este s utána leereszkedett az éjszaka. Klára, mikor már az egész ház lepihent, fényes öltözetét legegyszerűbb ruhájával cserélte fel s utána nagy óvatossággal kilopakodott a szülői házból. Mivel rendes kísérője éppen akkor római zárándokúton volt, másik nagynénje, Pacifica di Guelfuccio vállalkozott kalauzolására. Ferenc és társai a Porciunkulánál minden előkészületet megtettek méltó fogadására: megérkezése után azonnal közrefogták és lobogó fáklyafény mellett ünnepi menetben a templomocska főoltára elé kísérték. Itt Klára letett magáról minden világi dísz és ünnepélyesen ellene mondott a világ minden hiúságának és minden pompájának. Utána odatértelt a szent elé, aki a világról való teljes lemondása jeléül ollóval levágta dús aranyhaját, fejére durvaszövésű fehér-fekete fátyolt borított, derekát durva kötéllal kötötte át és végül kivette belőle a szokásos három szerzetesi fogadalmat. Ezzel az ünnepélyes szertartással megtörtént a ferencrend második ágazatának megalapítása. Maga a szent az őt jellemző előkelő finomsággal a „szegény úrnők“ (*dominae pauperes, donne povere*) szerzetének nevezte alapítását, míg a világ inkább a Klára nevéből alakított klarissza-rend néven ismerte meg.

A beöltöztetéssel azonban a rendalapításnak csak egyik fele oldódott meg; a lélek mellől egyelőre még hiányzott a test, a szellem mellől a keret, mely kifejtőzését lehetővé tette volna. Mászval hiányzott a saját kolostor, melynek falain belül megindulhatott volna az új rend *sui generis* fejlődése. Szent Ferenc jobb megoldás hiányában átmenetileg a bencés apácák San Paolo de Abatissis nevű kolostorában volt kénytelen elhelyezni elsőszülött lányát; de innét már néhány napra rá az Assisi tőzomszédságában fekvő San Angelo di Pansóba kísérte át.

Természetes azonban, hogy ez a megoldás is csak ideiglenes lehetett. Hiszen Klára nem a bencés, hanem a ferences eszmény követésére kötelezte el magát. Józanul tehát nem lehetett azt kívánni tőle, hogy a bencés regula szerint rendezze be életét, de ugyanúgy a vendéglátó bencés apácákat sem lehetett arra kötelezni, hogy egy gondolkodásuktól és eddigi életberendezésüktől merőben idegen életforma követésére térjenek át. A kínos dilemmából csak egyetlen kivezető út volt: saját kolostor szerzése. Sze-

rencsére a kérdés sokkal hamarabb megoldódott, mint várni lehetett: Guido püspök akár önként, akár kérésre, átengedte a Monte Subasio lejtőjén, az Assisit és Porciunkulát összekötő út közepelén fekvő kicsiny Szent Demjén-templomot tartozékaival együtt. A templom kellemes helyen: egy olajfaliget közepén sűrű ciprusoktól beárnyékolva feküdt. A szentet rendkívül boldoggá tette az adomány. Hiszen annakidején, a pályakezdés szent lelkeséggel teljes napjaiban éppen a Szent Demjén kijavításával kezdte meg templomrestauráló munkáját. Mihelyt tehát társaival annyira-mennyire rendbehozta a templomhoz tartozó parányi kolostort, azonnal átvezette Klárát és közben hozzá csatlakozott néhány társnőjét.

Ezzel a szegény úrnők rendje egyenesbe jutott. A kezdeti nehézségeket a rohamos terjeszkedés hetei és hónapjai követték. Assisiben és a spoletói völgy egyéb városaiban valóságos exodus indult meg. Mint kevéssel előbb a magasabb hivatást és mélyebb lelkiiséget érző férfiak százával fordítottak hátat a világnak, karriernek és boldogulásnak és szegődtek Isten kis szegényének nyomába, most a női világban ismétlődött ez az eset: a legéletrevalóbb, legbiztosabb és legharmonikusabb jövővel bíztató leányok sorra kiszakadtak szülei fényes főúri palotáiból vagy kényelmes polgári otthonából és mentek, hogy Klára oldalán durva darócban és nélkülözésben dolgozzanak annak a szebb és boldogabb világnak felderítésén, melynek tavaszi leheletét már ott érezték szívükben.

A sorozatot Klára hugai, Ágnes és Beátrix kezdték meg. De nemsokára anyjuk, a derék Ortolana asszony is követte példájukat. A jó asszony, ha talán nem is értette meg egészen a körülfutott folyamatban levő változást, leányai példáján át mégis megsejtett annyit, hogy egy új világ van kialakulóban. Messer Favarone dómtéri palotája, az imént még dús lakomák színhelye, hovatovább egészen kihalt. A leányok után az unokákat, Balbinát és Amátát is ellenállhatatlanul ragadta magával az a lelki sodrás, mely Klárát ama nevezetes virágvasárnapon a Porciunkulába vezette. A Guelfuccio-rokonságból többen szintén a Szent Demjében találták meg életük értelmét.

Ferenc boldog örömmel szemlélte új vetésének rohamos szárba-szökését. Szeretetét ezentúl megosztotta a testvérek és a szegény úrnők között. Legbővebben természetesen Klára nővérnek juttatott belőle. Szinte határtalan tisztelettel, megbecsüléssel és bizalommal viseltetett iránta. Jótanácsával, buzdító és vigasztaló szavával s főleg példaadásával szüntelenül ott állott oldalán és könnyű szerrel átszította őt az innét is, onnét is feltámadó nehézségeken. De viszont kétes esetekben ő is szívesen fordult hozzá tanácsért és eligazításért. Így mikor kétsége támadt a tekintetben, vajjon a cselekvő vagy inkább a szemlélődő életet kell-e választania, elhatározását, a legenda szerint, kizárólag Szilveszter testvér és Klára nővér imádságától tette függővé.

Sőt határtalan szeretetében a jelenen túl a jövőt is biztosítani akarta Klára nővér és követői számára. Mint izzig-vérig lovasgias gondolkodású ember, becsületbeli kötelességének érezte, hogy minden tekintetben kezükre járjon azoknak, akik önként szegőd-

tek nyomába s akik az ő kezébe tett fogadalommal kötelezték magukat a ferences eszmény hiánytalan követésére. Annyira komolyan vette e kötelezettségét, hogy nem elégedett meg szóbeli megígéréssel, hanem formális kötelezvényt állított ki róla. „Mivel — olvassuk *forma vivendi* címen frott szabályzatának reánk maradt törődékében — a szent evangélium szerinti tökéletes élet választásával isteni sugallatra a nagy király, a mennyei Atya lányaivá és szolgálóivá szegődítetek és eljegyeztetek magatokat a Szentlélekkel, akarom s ezennel a magam és rendtársaim nevében ígérem is, hogy éppoly szeretettel fogok rólatok gondoskodni és éppoly odaadással törődöm veletek, mint övelük.”

Hogy egész életén át mennyire foglalkoztatta őt ez a gondolat, mutatja, hogy a halál küszöbén szükségét érezte, hogy miként a testvérektől, Klára nővértől és követőitől is külön végrendeletben búcsúzzék el és kösse lelkükre a szemében oly drágálatos szegénység szellemének gondos ápolását. „En, a jelen-tékelen Ferenc testvér, — olvassuk a különös írásban — követni akarom a mi legfőbb Urunknak, Jézus Krisztusnak és az Ő szent-séges Anyjának életét és szegénységét s ebben a szándékomban végig ki akarok tartani. És kérek benneteket, úrnőimet, s azt tanácsolom nektek, hogy ti is mindig ebben a szentséges életmódban és szegénységben éljetek. És nagyon vigyázzatok, nehogy valakinek szavára vagy tanácsára valaha is eltérjetelek tőle.”

De még ezeknél a kétségtelen hitelességű írásoknál is mélyebb bepillantást enged a két szent lélek misztikus viszonyába az alábbi két kis történet.

„Ferenc testvér és Leó testvér — olvassuk az egyikben — egyszer Sienába mentek; de a sienaiak nagyon gorombán elutasították őket, és ez módfelett bántotta a szentet. Az egész úton édes Assisién járatta az eszt, ahol lelki fiait és lelki lányát, Klárát hagyta. Tudta, hogy a jámbor szűznek a szent szegénység szerelme miatt nagy szorongatásokat kell kiáldania. És ebben a pillanatban az az aggodalom rémlett fel lelkében, hátha szeretett leánya ott Szent Demjén magányában testileg és lelkileg szenved, sőt talán már el is pártolt szent eltökéléseitől.

Ez a gondolat olyan súllyal nehezedett rája, hogy mire felért aombok közt vezető út kaptatójára, úgy érezte, mintha lábai minden pillanatban összehicsaklani készülnének. Csak nagykeservesen vonszolta el magát egy friss és kristálytisza vízi kúthoz. Ott azután való-ággal ráesett a kút kájára. Sokáig egy helyzetben maradt: a kút szája fölé hajolt és a mélységbe kémlelt. Végre felemelte fejét és vidám orcával így szólt Leó testvérhez: „Mit gondolsz Leó testvér, Isten juhocskája, mit láttam én most ebben a kútban?” A testvér csak ennyit felelt: „A holdat láttad, Atyám, annak a képe verődött vissza.” „Nem, Leó testvér, nem holdnővérünk volt az, akinek képét a kútban láttam, hanem az Úr imádandó kegyelméből Klára nővér valóságos arca tünt elém, mégpedig olyan élethűen és olyan szent örömtől átszellemülten, hogy megpillantására rögtön semmibe foszlottak aggodalmaim. Most már tökéletes bizonyossággal tudom, hogy nővérünk ebben az órában a legtökéletesebb boldogságot élvezi, melyet a Szegénység kincstárából juttat Isten az őt szeretőknek.”

„A gonosz világ — így szól a másik történet — gyakori találkozásuk miatt egyszer nyelvére vette a két szentet. „Hallottam nővérem — vetette fel egyszer váratlanul a kérdést Ferenc — mit beszélnek rólunk az em-

berek?" Klára nem felelt, mert úgy érezte, mintha harapófogóval szorították volna szívét és tudta, hogy ha csak egy szót is szól, nem tud parancsolni könnyeinek.

„Okvetlenül el kell válnunk — folytatta a szent —. Te még a sötétség leszállta előtt elérheted kolostorodat; én pedig megyek tovább, ahová a jó Isten vezérel.”

Klára az út közepén térdre vetette magát. Az est rohamosan közeledett és árnyékba borította a borókabokroknak csupasza és tüskés gallyait, úgyszintén az olajfák hóborította ágait. A ködbe burkolt síkságból egyre kevesebb látszott. A fehérbe öltözött hegyekből, melyek fölött a szelek szárnyán szürke felhők üzték egymást, a reménytelen magányosság érzése ereszkedett le.

Klára végre felkelt és anélkül, hogy visszafordult volna, lehajtott fővel elindult az erdő felé. De nem volt elég ereje a vigasztalan és reménytelen istenhozzád végigjárásához.

„Atyám, — kérdezte — mikor találkozunk újra?”

„Majd akkor — mondotta a szent és ezenközben kezével a fehér pusztaságra mutatott, mely fölött kövér pihékben szállongani kezdett a hó — majd akkor, mikor újra itt lesz a nyár és a rózsák újra nyilni kezdenek.”

És különös isteni csoda! Abban a pillanatban a borókabokrok kiaszott ágain, a csupasza és jégbemeredt sövények közt és mindenütt a rózsák ezreit látták kipattanni: fehér rózsákat, piros rózsákat, sárga rózsákat, bíborszínű rózsákat és halványzsinű rózsákat. A két misztikus útját a színeknek és fényeknek valóságos orgiája és az illatoknak részegítő árja öntötte el.

Klára első meglepetéséből magához térve odafutott, hamarjában egy nyalábra való rózsát szedett és azt Szent Ferenc ölébe tette. És ettől a naptól kezdve — fejezi be a legenda — Ferenc és Klára nem váltak el egymástól.”

Ez az utolsó állítás azonban nem felel meg a valóságnak. Ellenkezőleg, Ferenc keleti útja után rohamosan sokasodó rendi gondjai és mind sűrűbben visszatérő betegségei miatt egyre kevesebb időt tudott Klára nővér és a szegény úrnők ügyeinek intézésére fordítani. Ezért az utolsó időben egészen kivonta magát vezetésük gondja alól. Ez a körülmény azonban semmit sem változtatott Klára nővérhez való viszonyán. Továbbra is úgy tekintett rája, mint elsőszülött leányára, aki legtöbb férfi követőjénél tökéletesebben megértette és hiánytalanabbul megvalósította eszményét. A szent szegénység szeretetében és követésében olyan tökéletesen összeforrott vele, mint az első ferences kerekasztal dalaíai közül is csak a legválogatottabbakkal. Ebből a csodálatos érzelmi összehangolódásból következett az a páratlan, semmiféle emberi mértékkel le nem mérhető és ki nem fejezhető lelki kapcsolódás, melynek még a szentek életében is alig találjuk mását. Ferenc Klára nővérben elsősorban nem a nőt, hanem a szentet és a saját lelkét átizzító eszmény fáradhatatlan megvalósítóját látta és ünnepelte. Ezért mindvégig határtalan megbecsüléssel és megértéssel viseltetett iránta.

Klára nővér, ha lehet, még nagyobb szeretettel és több bensőséggel viszonzotta Ferenc szeretetét. Nem egyszerűen eszményképét, hanem élete értelmének kiteljesedését és boldog révbe jutását látta benne. Még élete alkonyán sem tudott megfátottság és élelérzékenyülés nélkül gondolni rá. Végrendeletében tartó oszlopá-

nak, Isten után egyetlen vigasztalásának és erőforrásának nevezi őt és nővéreinek végső akarataként nem tud többet és jobbat ajánlani, mint az ő szentséges szavának és példájának, mindenekfölött pedig szegénységének és alázatosságának követését.

A követést elsősorban természetesen magára nézve tartotta szigorúan kötelezőnek. Élete valójában nem is állott másból, mint a szeráfi példa hűséges és minden parányi részletre kiterjedő utánaéléséből. Elég e tekintetben a szenttéavatását megelőző kihallgatások jegyzőkönyveire utalnunk, melyekben legközvetlenebb munkatársai tettek vallomást életéről. A vallomások minden sorában az élet eleven lüktetése érzik s minden betűjéből a hamisítatlan ferences szellem illata árad. Ime mutatoul néhány szemelvény belőlük:

Pacifica nővér vallomása:

Mikor valaminek megtevését parancsolta a nővéreknek, mindig nagy tartózkodással és alázatossággal tette ezt és mindig készebb volt valamit megtenni, mint másoknak parancsolni.

Benvenuta nővér így vallott:

Sem éjjel, sem nappal nem fáradt bele az imádságba; éjféltajt maga keltette fel a nővéreket bizonyos jelekkel az Úr dicséretére. A templomban rendszerint ő gyújtotta meg a lámpákat és gyakran ő húzta meg a matutinumra hívó harangot. És ha valamelyik nővér nem kelt fel a harangszóra, ő hívta őket megszokott jeleivel.

Amata nővér ezt vallotta:

Mikor imádságról jött, arca fényesebb és szebb volt a napnál. És szavai mondhatatlan édességet árasztottak úgy, hogy élete valóban mennyei életnek érzett.

Angeluccia nővér vallomása:

Mikor a szolgáló testvéreket kibocsátotta a kolostorból, nem mulasztotta el lelkükre kötni, hogy, ha szép, virágos és dús lombú fákat látnak, dicsérjék bennük Istent.

Filippa nővér ezt mondotta:

Mindig vidám volt az Urban és sohasem látszott szomorúnak; élete valósággal angyali élet volt. Emellett bőven rendelkezett a könnyek adományával és mindig mélységes részvétet érzett a nővérek és a pzenvelők iránt ... Olyan nagy kedvelője volt a szegénységnek, hogy ha a kolostor alamizsnagyűjtői egész kenyérrel tértek meg, mindjárt szemrehányást tett nekik: „Ugyan ki adta már megint ezt az egész kenyeret?” És ezt azért mondotta, mivel alamizsna fejében mindig szívesebben vette a darab, mint az egész kenyeret.

Pacifica nővér így vallott:

Ha betegsége miatt nem tudott felkelni, az ágyban felültette, párnákkal körülbástyáztatta magát, és úgy folytatta szövegétését és készítette a szebbnél-szebb koporálékat, melyeket azután az Assisi környékén levő templomok közt osztott szét.

Benvenuta nővér vallomása szerint testével szemben olyan szigorú volt, hogy beérte egy rend durvaszövésű öltönnel és egy köpennyel. Ha látta, hogy valamelyik nővér még az övénel is silányabb öltönyt visel, nyomban levettette vele és a maga jobb ruhadarabját adta neki cserébe.

Agnes nővér így vallott:

Agyul gyékényt használt, feje alá pedig egy kis szalmaköteget tett ... Később, hogy elbetegesedett, Szt. Ferenc egyenes parancsára szalmazsákot is kezdett használni.

Utolsónak Beatrix nővér vallomását idézzük:

Életszentsége főleg szűzi tisztaságában, alázatosságában, béketűrésében, kegyes leereszkedésében, időszerű fenytésében és ugyanakkor kibeszélhetetlenül édes intésmódjában, szüntelen imádkozásában és elmélkedésében, önmegtagadásában és bűjtjeiben, fekvőhelyének és ruházódásának silányságában, magamegyetetésében, Isten iránti szeretetének lángoló hevében, a vértanúság utáni sóvárgásában, mindennekfölött pedig a szent szegénység forró szerelmében nyilvánult meg.

Valóban nem kell túlságosan jártasnak lennünk a ferences irodalomban ahhoz, hogy e töredékes vallomásokból a hamisítatlan ferences szellem kisugárzását érezzük ki. Megvilágításukban Klára nővér úgy áll előttünk, mint a poverello hűséges női képmása, akinek egyetlen életcélja mestere példájának lehető tökéletes utánzása. Elsősorban természetesen a ferences szellem leglelkére, hogy ne mondjuk, lényegére, a szent szegénységre áll ez a megállapítás. Ezt annál inkább ki kell emelnünk, mivel a tökéletes szegénység eszméjének keresztülvitele Klára nővér és általában a szegény úrnők esetében még nagyobb nehézségekbe ütközött, mint a testvéreknél. Hiszen azok mint férfiak, szabadon járhat-kelhettek, prédikálhattak, munkaalkalmakat kereshettek, alamizsnát gyűjthetnek, más szóval a legkülönbözőbb módokon gondoskodhattak minimálisra lefokozott igényeik kielégítéséről. A szegény úrnőknél nem lehetett szó. Ők a dolog természetének megfelelően csak arra hagyatkozhattak, amit jó emberek Isten nevében alamizsnaként vagy munkájuk ellenértékéként helyükbe vittek, illetve küldöttek.

Nem csoda tehát, hogy minduntalan felvetődött a gondolat, hogy a ferences eszmény a nők körében egyszerűen keresztülvihetetlen. Mindenki aggályoskodott, hitetlenkedett, csak Klára nővér nem. Ő ugyanis, miként Ferenc testvér, rendíthetetlen bizalommal csüggött a Gondviselésen és szentül hitte, hogy az Úr, aki az új eszményt eléje tárta, nem fogja megtagadni tőle a keresztülvitelhez szükséges eszközök rendelkezésre bocsátását sem. Ezért egy tapodtat sem volt hajlandó elveiből engedni. Az evangéliumi szegénységet eredeti tisztaságában akarta rendalapítása fundamentumává tenni. Mint a legenda mondja, olyan benső szövetségre lépett a szent szegénységgel és olyan erős barátságot kötött vele, hogy az Úr Jézuson kívül semmi mást nem kívánt az égvilágon és lelki lányainak is megtiltotta, hogy a szükséges élelmen és ruházaton kívül mást elfogadjanak vagy maguknak megtartsanak.

De óvásokban és figyelmeztetésekből ezentúl sem volt hiány. Tiszteletreméltó emberek, köztük magasállású főpapok, merő jóakaratból mindenáron rá akarták beszélni az erősakarátú szüzet, hogy legalább közös vagyoni formájában fogadja el a legnélkülözhetetlenebb ingó és ingatlan javakat. De ő hajthatatlan maradt. Egy árnyalattal sem akart mögötte maradni hön tisztelt modell-

jének. Hogy a sokféle zaklatással szemben legyen mire támaszkodnia, merész elhatározással egyenesen III. Ince pápához fordult védelemért. És a nagy pápa, aki három világrészen pihentette tekintetét és aki világraszóló gondjai mellett az assisi kis szegény ügyes-bajos dolgainak intézésére is tudott időt szakítani, most is méltónak bizonyult magához: Klára kérésére kiadta egész pontifikátusa legérdekesebb okmányát, a szegénység kiváltságlevelét (*privilegium paupertatis*), melyben a legünnepelesebb formában biztosította őt és társnőit, hogy soha és senki által nem kényszeríthetők semmiféle vagyontárgy elfogadására és megtartására.

E tárgyában és formájában egyaránt különös oklevél mindennél jobban mutatja az idők fordulását és a közszellem változását. Míg ugyanis annakelőtte javadalmakért, címekért, mentességért, szóval fogható javakért, anyagi és erkölcsi előnyökért ostromolták a Szentszéket, ime most akadtak emberek, és hozzá nem férfiak, hanem gyöngé nők, akik azért szállottak harcba és abbéli joguk elismeréséért esengtek, hogy egészen szegények maradhassanak. De talán még ennél is jellemzőbb, hogy III. Ince, a középkor leghatalmasabb pápája, semmi kivetni valót nem talál kérésükben; sőt a rendi hagyomány úgy tudja, hogy sajátkezűleg vetette papírra a különös okmány fogalmazványát.

A *privilegium paupertatis* egyidőre mindenestre békét biztosított a Szent Demjén-kolostor lakóinak. De alig néhány évre rá megint új erővel lángolt fel a harc. Hugolin bíboros, akire III. Honorius pápa a testvérek és a szegény úrnők ügyeinek irányítását bízta, sokkal inkább jogászai gondolkodású ember volt, sem hogy teljes mértékben fel tudta volna fogni a ferences eszmény merész forradalmi újszerűségét. Szent Ferenc és Szent Klára iránt meleg szeretettel és őszinte tisztelettel viseltetett és készségesen segítette őket mindabban, amit a két rend szilárdabb formába való öntéséhez szükségesnek tartott. De éppen jogászai gondolkodásából kifolyólag sokkal jobban ragaszkodott a hagyományos keretekhez, semhogy érdeme szerint méltányolni tudta volna a két szent géniuszának szabad szárnyalását.

Érthető tehát, hogy mikor III. Honorius halála után IX. Gergely néven ő lépett Szent Péter örökébe, ismét felvetette a szegény úrnők birtokszerzésének kérdését. Mikor 1228-ban a poverello szenttéavatásának ügyében Assisibe jött, többek közt a Szent Demjénbe is ellátogatott s az idők mostohaaságára és a jövő bizonytalanságára való hivatkozással mindenáron rá akarta beszélni Klára nővért, hogy legalább bizonyos javakat fogadjon el. Ez azonban most is erős maradt. A pápa, a helyzet félreismerésével, azt hitte, hogy talán a fogadalmára való tekintet tartóztatja s ezért így szól hozzá: „Ha netalán szegénységi fogadalmad miatt félnél elfogadni, im ezennel feloldozunk alóla.” De az alázatos szűz bátran felelt: „Szentséges Atyám, fogadalmam miatt a legkevésbé sem félek. Hiszen tudom, hogy hatalmadban áll feloldozni alóla. Én azonban semmiképpen sem kívánom, még kevésbé akarom, hogy bárki feloldozzon az én Uram nyomdokainak követése alól. Kérlek tehát Szentséges Atyám, bűneme, nem pedig Jézus Krisztus tanácsainak követése alól oldozz fel.”

A pápa értett a határozott válaszból s viszonzásként 1228. szeptember 17-én újabb privilegium paupertatist állított ki, és ebben még III. Incénél is határozottabb szavakkal tört lándzsát a tökéletes szegénység elve mellett.

Ezzel azonban még mindig nem fejeződött be a harc. A világ bölcsei még mindig nem tudtak belenyugodni a teljes vagyontalanságba. Mentségükre legyen azonban mondvá, szörnyű nehéz idők jártak akkor. A pápaság és császárság harmadik harca, a gvellék és ghibellinek késhegyig menő küzdelme vérbe-lángba borította az egész félszigetet és mindenütt jogbizonytalanságot teremtett. II. Frigyes császár szaracén zsoldosainak kétrendbeli vakmerő támadásakor (1230., 1234.) a Szent Demjén lakóinak is volt alkalmuk közvetlen tapasztalatot szerezni az idők megnehezült járásáról. Nem esoda tehát, hogy még mindig nagyon sokan voltak, akik biztosabb anyagi alapot szerettek volna vetni a szegény úrnők életének.

Klára nővér azonban most is föléje emelkedett a kiesinyhitűek kétségeskedéseinek és habozás nélkül követte immár égbe távozott mesterének nyomdokait. Szeráfi egyénisége, határtalan szegénységkedvelése, irgalmas felebaráti szeretete, jóságban és önmegtagadásban egyként kimeríthetetlen leleményessége, nagy türese és állandó lelki derűje napról-napra elbűvölőbb színekben bontakozott ki. Már csak egy gond bántotta: mi lesz szeretett nővéreivel, ha őt is jobb hazába szólítja az Úr? Ez a gondolat nem hagyta nyugodni. Ezért régi jóakarójának, Raynald bíborosnak segítségével jóformán a halálos ágyon a testvérek érvényben levő regulájának mintájára, sőt akárhányszor szavaival új szabályzatot készített és két nappal halála előtt még megérte azt az örömet, hogy a Szent Ferenc-bazilika felszentelésére Assisiben időző IV. Ince pápa maga hozta el halálos ágyához a megerősítő bullát. (Solet annuere, 1253. augusztus 9.) Sőt még többet tett: a haladóklo kérésére újból kiadta s a saját és a bíborosok aláírásával megerősítette elődjének privilegium paupertatisát.

Ezzel végleg lezárult a szent szegénység jogaiért folytatott hősi harc kora és diadalmas vezére két nappal a megerősítő bulla vétele után szintén jobb hazába távozott. Nagy tisztelője, Raynald bíboros, aki közben IV. Sándor néven pápa lett, már két évre rá ünnepélyesen szentté nyilvánította a bibliai erős asszony megszemélyesítőjét és szokatlanul meleghangú avató bullájának bevezető soraiban egyszersmindenkorra kijelölte helyét a szentek országában: *Clara claris praeclara meritis, magnae in coelo claritatis gloriae, ac in terra miraculorum sublimium clare claret*: A dicső érdemekkel fényeskedő Klára ott fent a mennyben a mondhatatlan dicsőség fényében, itt a földön pedig a nagyszerű csodák sugárzatában fog ragyogni. És hogy a hivatalos Egyház véleménye azóta sem változott róla, mutatja az a magasztalásokban gazdag levél, melyet XII. Pius pápa halála hétszázados évfordulójával kapcsolatban ezévi május 25-én az assisi püspökhöz intézett.

AZ ÉLET FORDULÓJA

Élete útjának felén bizonyos válságba kerül az ember. Talán nem mindenki. Van, akit annyira elragad a tevékenység ösztöne, hogy rá sem eszmél a válságra; mondhatni alatta marad. És van, aki már e válság beköszöntése előtt olyan erős lelki-szellemi-erköcsi személyiséggé alakította magát, hogy eleve megszerezte mindazokat a lelki javakat, amiket a krízis hozhatna, s így felette áll a válságnak. Nem ezekhez, nem is amazokhoz szólunk, hanem a köztük lévő nagy tömeghez; s még ezzel kapcsolatban is leszögezzük, hogy — természetesen — nem minden megállapítás illik mindenkire.

Eltekintve a kivételektől, nagy általánosságban azt tapasztaljuk, hogy az ötvenes években krízis lép föl életünkben. A lélekben levő erők és indulatok közt ellentétek támadnak, s az embernek választania kell. Egyfelől arra készítet valami, hogy megtartsunk, megőrizzünk, gyűjtsünk; másfelől meg az elhagyásra, elszakadásra, lemondásra hajlunk. Ifjúkorunkban már átéltünk hasonló megoszlást: a család, az otthon s a gyermekkori szokások kényelmes fészkeből ki kellett szakítanunk magunkat, hogy nekivágjunk az ismeretlen életnek. Ötven körül a dráma megújul; de az adottságok már nem ugyanazok: súlyosabb mult áll mögöttünk, melynek kialakítása sok időnkbe és fáradságunkba került; társadalmi kapcsolatok és kötelezettségek egész hálója fonódik körénk, szinte életünk szövetét alkotva; kevesebb bennünk az ötletesség, lendület és bátorság; végül a jövőnk is kurta már.

Ezért olyan rendkívül súlyos az ötvenes évek válsága. Személyiségünk „nagykorúságának” válsága ez.

A serdülőkor krízisében a még érintetlen biológiai erők adtak segítséget; az ötvenes évek fordulóján a lelki erőket kell mozgósítani. A megcsappant életlendületet másféle lendületnek kell pótolnia. De ha valaki túljutott a veszedelmes zátonyon, valóban új élet nyílik meg előtte.

Rögtönzésről azonban ne ábrándozunk. A „volt” és a „lesz” nem választható el egymástól merev kettéhasítással. Súlyos tévedés volna azt hinni, hogy a „sorsot” egyetlen akaratilag kapcsolással meg lehet változtatni. Abban, hogy a biológiai síkról átlendüljünk a szellemibe, életünk reggelének érettségéből életünk alkonyáéba, azaz hogy átláboljunk a válságon s kikössünk ott, ahová a krízis voltaképpen sodorni akart, ne számítsunk az akarat, vagy akár a kegyelem valaminő mesterfogására. Kétségtelen, hogy akaratilag döntéseket is kell tennünk, s Isten is elküldi hozzánk „angyalait”; de a jövő csírájában mindig benne rejlik a multban. Hogy az ötvenes évek válságában a helyzet magaslatára emelkedünk-e, az attól függ, mennyire fegyelmeztük magunkat lépésről lépésre, mennyire szoktuk meg már régtől fogva, hogy benső világunkban rendet tartsunk s a kegyelem halk hívásaira feleljünk.

A férfiellet fordulója.

Közismert dolog, hogy a nők életük delén mélyreható testi és lelki változáson mennek át. Kevésbé ismeretes, hogy bizonyos változáson a férfiak is átesnek, csak hogy annak tünetei sokkal inkább lelki, mintsem testi jellegűek. Maga a válság azonban nem kevésbé súlyos: léte alapjában érinti a férfit.

Veszélyben az alkotó ösztön

Mi ez a létalap? A tudományos lélektan nem ad feleletet erre a kérdésre, mert nem szintétikusan dolgozik; apró tevékenységekre tagolja föl az embert, melyek többé-kevésbé kapcsolatosak egymással, de azt, hogy cselekvéseink s életünk végső rugóját meghatározza, meg sem kíséri. Azonfölül kellő megkülönböztetéseket sem használ: nincsenek például megbízható tanulmányok férfi és nő összehasonlító lélektanáról. Így be kell érniünk meglehetősen sommás tapasztalati megfigyeléseinkkel, vagy a saját létünk elmerülő vizsgálatából nyerhető eredményekkel. Ezek szerint úgy látszik, hogy a férfiban az uralkodó ösztön az alkotásé: élet-szüksége, hogy olyan művet hozzon létre, amely magán viseli az ő jegyét, de ugyanakkor a maga lábán is meg tud állni s nélküle is tovább tud élni. Ez az ösztön vezeti szemlátomást azokat, akiket „a tett embereinek” szoktak mondani: a mérnököt, üzletembert, kereskedőt; de megtalálni, s nem kevésbé határozottan, a művésznél, tudósnál, bölcselőnél is, csak hogy ez utóbbiaknál az alkotás nem anyagi természetű, hanem szellemi mű. Az apaság — ez az egyszerű testi és lelki alkotás — e teremő szenvedély legmagasabb fokú megnyilvánulása. Még a szentben, a földi sikerektől fölszabadult emberben is megtalálhatni ezt az ösztönt, mégpedig a végtelenségig fölnagyítva: nem kevesebbet akar, mint megmenteni az emberiséget és kialakítani a „teljes Krisztust”. Akár Amerikát fedezi föl, akár a világot mentené meg: a férfi lelke mindig benne van a műben, melyet alkot.

Az ötvenes évek válsága éppen ezt az alapvető ösztönt érinti. Akár sikeres volt az élete, akár nem, a férfi sosem tölthette be minden becsvágyát; alkotása mindig kevésbé szép és nagy, mint amilyennek álmódta. Elégedetlenségéből eddig új lendületet merített, hiszen erői töretlenül voltak és előtte szabad a jövő. Most azonban két nyilvánvaló tény mered elébe. Először is látja, hogy határa van az erejének: felvevő és asszimiláló képessége és találékonysága, ami annyi merész vállalkozásra ösztönözte, megcsappant; már nem sarkalja új utakra, hanem csak a meg nem valósított dolgok terhét éreztefti vele; s az idő sem kilátásokat nyújt neki, hanem inkább nyomasztja, mint valami ellenállás; s a jövő oly rövid, hogy néha beleborzong...

Ott van hát egyfelől a még mindig heves vágy, hogy valami nagy műben megvalósítsa magát, másfelől az az érzés, hogy ereje immár hanyatlak s napjai is megszámláltattak: e kettő ellentétéből születik az ötvenes éveibe ért ember lelkében a csalódottság és csődbejutottság érzése. Az a kérdés, el tud-e jutni önmaga és a világ új értékeléséig, tud-e új értelmet találni az életnek. De

még mielőtt világosan föltenné magának e kérdést, ösztönös reakciók mozdulnak meg benne, melyeket alaposan meg kell vizsgálnunk, mert könnyen meghamisítják a válság értelmét és könnyen siklatják esődbe a krizist.

Az önállítás ösztöne

Első reakciója, hogy azt állítja: még mindig ugyanaz, aki volt. Ehhez igen ravasz démon nyújt neki segítséget: a képzelet. Mult s jövő közt kalandozva meggyőzi az öreg Faustot, hogy nincs is olyan nagy távolság az ifjúságtól a deledőig, s hogy még tele van étellel és erővel. Innét van azután, hogy most egyszerre, még egyszer hevesen föllobbannak mindazok a szenvedélyek, amelyeknek a forrása kiapadóban: a nemi ösztön és a hatalmi vágy. Az öregedő férfi szeretőt kerít, magasabb állásra tör, vállrojtót, kitüntetést hajszol, kalandos üzletekbe boesátkozik, valóságos munkarület vesz erőt rajta, családjában, hivatalában zsarnokoskodni kezd, és nem veszi észre, hogy személyiségének e mögött a fokozott érvényesítése mögött bizonytalanság és félelem lappang.

A szerzés ösztöne mellett a megtartás ösztöne is működik. El kellene veszíteni mindazt, amit annyi éven át s annyi fáradsággal gyűjtött? Az ötvenes férfi féltékenyen őrzi, amiye van: biztosításokat köt, előnyös befektetéseket eszközöl, örökségekre kacsintgat, mindenfelől biztosítani akarja magát, fősvény lesz: fukar a javaival, fukar önmagával. Nem hagy semmit „kárba veszni”. Bizonyos materializmus kezd befenni a lelkét. Erkölcsi téren a meggyőződések elvekké csontosodnak benne, a szokások köteleességekké; magatartását valami merevség dermeszti és követi meg. Ott jár a farizeizmus határán. De ki ne sejtene meg e keménységet és kapzsiságot a bizonytalanságot és a félelmet?

Az ötvenes évek egy másik, ugyanahhoz az önvédelmi rendszerhez tartozó jellegzetessége az a nagy érték, amit a mások véleményének tulajdonítunk. Minthogy az ember már nem bizonyos a saját maga értékében, szüksége van rá, hogy ott lássa tükörképét a mások csodálatában és hódolatában. Ez az az idő, amikor a tanár szereti, ha „mesternek” hívják, amikor az ember tisztségekre s még inkább címekre áhítozik, és ha vannak, gondosan föl sorolja őket a névjegyen. Ne mosolyogjunk rajta: van valami tragikus ebben a mohóságban. A társadalmi jóváhagyás ígérete azért olyan parancsoló, mert életszükségletté vált. A fiatal ember számára a közvéleménnyel szembeszállni egyszerű sport; az ötvenes férfi számára szinte emberfölötti követelmény volna. Ki ne ismer java erejükben lévő embereket, közismert kitűnő vezetőket, akik egyszerre összeomlottak, mert elvesztették ezt a támaszt: átkerülve olyan környezetbe, ahol megvetették, vagy éppen csak nem ismerték őket, nagyságuk, méltóságuk, sőt önérzetük is heteken belül megsemmisült.

Ennek a féltékeny maga felé fordulásnak, a személyiség nyilvános hangsúlyozásának párja — s változatlanul ugyanabból a leplezett kétségbeesésből fakad — az ötven éves emberben sokszor föllépő támadó készség. Mintha egy új forradalmi kor kezdődne az életében, csak hogy ez lényegesen más, mint az ifjúkor forra-

dalma volt: ez a konzervatív lázadás, forradalom a forradalom ellen. Tizenennyolc éves korában az ember magáért a forradalomért lázad, ötven körül föllázad a lázadás ellen. Olyan folyóiratokra fizet elő, ahol minden véleményt a rend és a hagyomány elvei sugallnak, bőven olvashatni történelmi elbeszéléseket, követek emlékiratait, megnyugtató elme-futtatásokat a főnálló kormányzati rendszerek és az elismert szerzők örökkévalóságáról. Az ember „higgadtta“, „konstruktív“, „bien-pensant“-ná válik; s ez a konstruktivitás a jó irányában nem is volna kifogásolható, ha a jó és a rossz megkülönböztetése furesa elcsuszamlással nem válnék a jelen és múlt szembeállításává. Ilyenkor kezdenek a mai idők romlottságáról, a fiatalság erkölcstelenségéről beszélni... Ez már nem a Hegyibeszéd kora; ezek a szavak egy hegyen épült várból hangzanak. Ebből a várból indulnak keresztes hadjáratra, eltipor- ni a hitehagyottakat; az ötvenes férfi kezdi megérteni az Inkvizíció hasznát és szükségességét; élvezettel hallgatja azokat a prédikációkat, amelyekben a szónok a világ bűnei ellen veti latba ékesszólását.

Az önállítás heves igényével és a támadó készséggel viszont csüggedés, letörtség, depresszió váltakozik. Olykor maguk a serkentő tényezők is visszafordulhatnak és előmozdíthatják az össze- omlást: amikor a képzelőtehetség menthetetlennek tünteti föl elő- tünk a bukást; vagy mikor ugyanígy hat társadalmi környeze- tünk is: azoknak a szemével nézve magunkat, akik között élünk, elhasznált, haszontalan koloncnak látjuk azt a ronesot, aki a ne- vünket viseli. S a csüggedés mindent áthat, mindenbe beszívárog kíséretével, a kétellyel, a közepszerű kárpótlások keresésével, vala- hányszor csalódottnak és rászédettnek érezzük magunkat, — ké- nyelem, ital, könnyű nők... Mirek folytassuk.

A pozitív magatartás: beleegyezni és ujrakezdeni

Ilyen, vagy ilyen lenne az olyan férfi fejlődésének vonala, akinek az ötvenes éveknek ebben a válságában csupán ösztönös reakciói volnának. E korszak idegesítő kettősségében azonban, ami- kor az ember hol örökfiatalnak, hol máris elaggott romnak érzi magát, már nem elég az ösztönöktől várni segítséget; az ötven- éves férfinak értelmes és határozott akarati erőfeszítéssel kell fele- lnie a krízisre.

Belátni, belenyugadni, hogy az vagyok, aki vagyok; ez az értelmes állásfoglalás nem könnyű. Említettük, mennyi áltatás és öncsalás akadályozza meg benne az embert. Pedig ez a menek- vés egyetlen útja. Ime az ötvenéves ember nagy erköcsi föladata: az elfogadás.

De az elfogadás nem rezignáció; mert különben nyomban be- leesünk a depresszió válságába. Az életnek már nem az az ér- telme, ami volt, de értelme azért változatlanul van! Új életcélo- kat és létalapot kell kiépítenünk magunkban. Így a delelő válsága nem csüggedt lemondás lesz, (ami ellen ösztönünk tiltakozik), ha- nem választás, benső szabad döntés. Vannak régi értékek: ezek- nek már most nincs árfolyamuk; s vannak újak: ezeknek az alap- ján kell majd élni az elkövetkező években.

Hosszú esztendőkön át azonosítottuk magunkat a művünkkel, az volt életcélunk; s valóban, szükségünk is volt erre, hogy túl-
lendüljünk a műkedvelésen és összpontosítsuk akarakterünket, meg-
edezzük értelmünket a tényekkel való kapcsolatainkban. De mind-
ez csupán egyik szakasza volt életünknek. Az igazi nagy mű-
vet most kell létrehozniunk, most kell fölépítenünk azt a „belső
várkastélyt“, melyet annakidején kalandok vagy keresztes had-
járatok kedvéért odahagytunk.

Ilyesformán e válság valóságos konverzióra hív föl: arra,
hogy a külsőtől a belső felé forduljunk. Jung olyan naphoz ha-
sonlítja ezt az introverziót, amely ahelyett, hogy kifelé világíta-
na, befelé fordítja sugarait, hogy magamagát világítsa meg. S
valóban erről van szó: hogy most napfényhez jussanak olyan
törekvéseink, amelyek eddig lappangtak vagy pusztán csak csí-
rájukban voltak. És még inkább arról, hogy összegyűjtsük ta-
pasztalatainkat, megtisztítsuk őket minden ideiglenességtől és
esetlegességtől s leszűrjük belőlük azt a bölcseséget, amelyet a
régiek a vének kiváltságának tartottak s amelyért oly mélysége-
sen tisztelték az öregeket. Így aztán új értékrend bontakozik ki:
a külső és anyagi siker másodrendűvé válik, akárcsak a tudás
széleskörűsége és a megfogalmazások ragyogása; minden néhány
szilárd és végleges érték körül csoportosul; életünk leválik az
időről, mint ahogy lassan az idő is leválik róla, és egy bizonyos
teljesen lelki jellegű bensőségbe húzódik.

Ez az alkotástól a személyiség felé való konverzió nem bé-
lyegzi meg a tevékenységet, csupán transzponálja, átformálja.
Benne kell maradnunk a világban, de már más a mondandónk
számára. Ha továbbra is szüksége van munkánkra és tekinté-
lyünkre — bár sok türelmetlen utód van a nyomunkban —, a
világ most már elsősorban azt várja tőlünk, hogy azokról az
értékekről tanúskodjunk, amelyek nem múlnak el, s arról a hit-
ről, melyet az élet végső céljaiba vetettünk. Ez a tanúságtétel
szorosan kapcsolódik kialakuló új személyiségünkhöz. Ezért áll
ezen az ötvenes évek minden problémája.

Az első segítség: a szeretet

Lényünknek ebben a lassú átfordulásában legbiztosabb se-
gítségünk a szeretet. Hangsúlyoznunk kell ezt, mert az ötven-
évesek szeretnek önmagukba begubózni; „elmagányosodnak“,
mint az öreg vadak, s élettársuktól már mit sem várnak; ez pe-
dig, még akkor is, ha történetesen nem ugyanakkor éli át a
maga válságát, meglepődik ezen az átváltozáson, kétségbeesik,
mert se megérteni, se elfogadni nem tudja ezt a mogorva med-
vét, akiben sehogyan sem tudja fölismerni azt az embert, aki
hajdanában a leggyöngédebb és legkedvesebb volt a világon. Pe-
dig szerepe óriási lehet, s jó ha ezt mind a ketten, ő is, a társa is
tudják.

A nő nagy segítségére lehet a férfinak abban, hogy a nagy
fordulatot megtegye. A távlatok, szónoklatok és munkák emberé-
nek mintegy kis cellába kell visszavonulnia. Hol található ott-
honosabb cellát az otthonánál? S ez az asszony földadata, az ő

művészetére váró teljesítmény: előkészíteni a férfi számára a magány és szemlélődés e fészket, ahol majd szemközt találja magát önmagával, de riadtság nélkül, békességben és bizalomban. Természetesen nem holmi külsőséges, anyagi elrendezésről van itt szó. A nőnek úgy kell segítenie a férfin, hogy mintegy beleburkolja azt a tulajdon reménységébe. S ez nem is kerül nagy meg-erőltetésébe. A férfi ugyanis, akit szeretett, alapjában véve mégsem egészen az a nagy alkotó és világhódító, aki lenni szeretett volna; kétségkívül szerette és támogatta benne ezt az alkotó ösztönt, s minden módon ott állt az ura mellett annak nagy ka-landjában; de elsősorban, mindenekfölött önmagában és önma-gáért szerette. Most, amikor látja, hogy meggörnyed, hogy végre valódi nagyságára gondol, az asszonyon valami büszkeség re-meg át: hosszú várakozása végre beteljesedik, segítheti és csodál-hatja a férjét, úgy és olyannak, aminőnek mindig látta, nem „nagy művek” alkotása közepett, hanem nagynak jellemében és személyiségében. És semmi nem nyújt akkora segítséget élete válságában a férfinak, mint ha ott érzi maga mellett ezt a csön-des, remegő vágyat, a reménynek ezt a biztonságát. Az asszony segítségére lesz férjének új szociális személyisége fölfedezésében is, ami szorosan kapcsolatos benső konverziójával. Az asszony-nak éber érzéke van az egyéniség meg a szív és lélek dolgai iránt, s amellett igénye támad arra, hogy bőkezűbben adja át önmagát; most segítségére lehet a férjének abban is, hogy át-helyezze emberi hivatását az egyszerű alkotás sikjáról a lelki-szellemi sugárzás síkjára.

Lelki fölfedezések: alázatosság és reménység

Ha a szeretet a legnagyobb erő a válság leküzdésében, for-duljunk most a legnagyobb Szeretethez, melynek a hitvesi szere-tet csak szimbóluma és eszköze. Visszatérni a szeretethez: éppen ezáltal lehetnek az ötvenes évek az Istenhez való visszatérés évei.

Ehhez nemcsak a bűnről kell lemondania, hanem az éré-nyéről is, vagy pontosabban arról a bizonyos hangsúlyozott, nyíl-vános, megkövesedett erényéről, ami igen sokszor csak forma és szokás volt — s hiúság, ostoba önteltség forrása. Ideje most le-vetni a képmutatás palástját. Az ötvenes évek válsága, mely le-szedi a lakkot és a festéket és szembeállítja az embert önma-gával, szembesíti őt egyúttal az élet e korszakának két főerényé-vel: az alázatossággal és a reménnyel.

Az alázatosságot nem kell fölfedeznie, nem kell meghódítania: ott van, adva van határoltóságának fölismerésében. Valósággal be-lekényszerül az alázatosságba. Rá kell eszmélnie, hogy nem az, akinek álmolta magát, hogy elvei, tanai, magatartása gyakran csak cifra homlokzat voltak, mely mögött üres volt a ház. Ahogy emberi személyiségét, úgy kell megteremtenie, ujratereimtenie Is-ten segítségével a természetfölöttit is, a bensején kezdve. A te-remtmény alázata ez, és a bűnös alázata is. Bevallani bűneit annyi, mint bevallani, hogy hús, harminc esztendeje ugyanazok-ban a szegycsonteljes és makacs kis hitványságokban leledzik, ugyanúgy utasítva el Istent is, az embereket is. Sőt, úgy látszik,

az idővel a bűn is „öregedett“ az emberben; már nincs meg benne az a lendület, szenvedélyesség a bűnben, ami hajdanában mégis valami nagyságot kölcsönzött neki; szűkkeblű lett és óvatos. Ezt nem könnyű elismerni. De az alázat elsősorban: önismeret.

Ne gondoljuk, hogy ez az alázatosság letör. Ellenkezőleg: föl-emel, mert reményt kelt bennünk. S ez az ötvenes évek másik erénye, a pozitív. Azelőtt az ember úgy remélt, ahogy élt: mindent belevetített a bizonytalan, határtalan jövőbe. Most az időnek már határa van; és tudjuk, hogy amit eddig nem hozott meg, ezután sem fogja meghozni. Mert az ábrándok ideje, (az ábránd a remény karikatúrája), elmúlt, s kezdődhetik a valódi, a teológiai értelemben vett remény korszaka. Az ember bizalma és vágya már nem az eseményekre, dolgokra, emberekre irányul, hanem Istenre; már semmit nem az időtől, már mindent az örökévalóságtól vár. S ekkor valóban fölszabadult, megmenekült.

Ahhoz, hogy így gyökeret verjen túl az időn, a férfinak élő és élénk lelkiségre van szüksége. Egyetlen ellenmérge ez annak az elnyárspolgáriasodásnak, amely az ötvenes években járó embert megkísérti. Hogy ne úgy gondoljon Istenre, mint valami vágyaira és igényeire nyert kedves válaszra, hanem mint állandó követelésére annak, hogy fölülmúlja önmagát. De ne nyugtalan-kodjék: ez a válság, mint minden válság, fenyegetéseivel csak akkor félelmetes, ha nincs bennünk a félelemnél erősebb bizonyosság: annak bizonyossága, hogy minél nagyobb a szükség, annál hathatósabban működik a lélekben a kegyelem. S éppen ezáltal lesznek a pusztulás tényezőiből az ujjaépítés tényezői. És ez a legnagyobb reménység.

Paul Verlaine

NEVERMORE

*Emlék, emlék, miért kísérsz? Elszállt a lomha,
Bús égen át rigóink az' ősz elől bolyongva
S nyilazta monoton fényét a nap korongja
Sárgult erdő fölé, hol zúg a tél borongva.*

*Köszáltunk álmatag, kettesben, ő meg én,
Röptűt hajunk s lelkünk a nyárutó szelén
S szép arcát hirtelen fordítva majd felém:
„Mi volt legszebb napod?“ zenélt a hang üdén,*

*A csengő, tiszta hang, mint édes angyalének.
Titkos, meghitt mosoly felelt tekintetének
S hajoltam hófehér kezére, hű lovag.*

*Ó, illatod be dús, első tavasz virága!
S hogy zengnek bűvösen az elsuhant szavak,
Az első halk igen, amit kimond a drága.*

Szegárdy-Csengery József fordítása

AZ EMBER BOLDOGSÁGA

Irta Rónay György

Egyedül volt a lámpafényes, csarnokszerű nagy teremben, a lezárt redőnyös íróasztalok közt. Pár perccel ezelőtt hagyta abba a munkát. Föl, és alá járt a piros kókusz-szőnyegen s azon tűnődött, mit kell vásárolnia s vajjon sikerül-e ma este egy helyen kapnia mindent; aztán megállt a terem végében a félignyitott ablak előtt s kibámult.

Esős, meleg tavasz volt. Autó kúszott le a serpentinén, fénycsóvája lassan végigpásztázta a hegyoldalt, s a sötétségből csillogva bukkantak ki egy pillanatra az ázott, zselgelombú fák. Sűrűn, finoman szitált az eső. Kis Pál egy kicsit kihúzta magát és mélyen beszívta a langyos, ragadós, földszagú levegőt.

Középtermetűnél valamivel alacsonyabb férfi volt, negyven és ötven közt, oldalt választott ritkuló, keseszőke hajjal, mely mintha piszkos volna, úgy deresedett a halántéka körül. Arca kerek, jellegtelen, egy megfoulyadt fiatalember bizonytalan s már fáradt vonásaival, és jóindulatú, szolgálatkész, vizeskék szem-párral, melyben mindig valami ijedelem bujkált, mintha attól félne, hogy nyomban rajtakapják. Ha valaki jobban szemügyre veszi, ami Kis Pállal alighanem sosem fordult elő, megállapíthatta volna, hogy se nem szép, se nem csúnya, egészen közönséges és jelentéktelen, nem különösen rokonszenves, de nem is ellenszenves; éppen az a fajta, akivel egyáltalán nem érdemes foglalkozni. A figyelmesebb szem — egy orvosé például — legfőkébb azért időzött volna el kissé hosszasan ezen az arcon, hogy tudomásul vegye furcsa lazaságát. Mintha kezdene fölpuhulni, mint egy salétrommarta agyagmaszk, mielőtt szétesik. Szív-bajos arc volt.

Kis Pál kezében, ahogy íróasztala fölé hajolva dolgozott, néha megakadt a toll, s néha az utcán is, vagy a boltokban a pult előtt, míg kezében a szatyorral türelmesen várta, hogy rákerüljön a sor, gyanakodva fölkapta a fejét, mintha valaki a nevéen szólította volna s ő a hang eredetét keresné; pedig nagyon is jól tudta, hogy ez a hang ott szólt, nem is a közvetlen közelében, hanem egyenesen benne magában, baloldalt a bordái alatt, a szívében. „Egy kis aritmia“ — gondolta ilyenkor, ahogyan a katoniorvos mondta annakidején, a háború alatt, amikor Kis Pál is újra sor alá került és szolgálatra alkalmatlannak minősült. Megnyugtatta ez az orvosi hangzású szó, majdnem büszke volt az aritmiájára és arra, hogy nevéen tudja nevezni a baját. Volt egy kartársa, pénzbeszedőből lett tisztviselő, ötgyerekes családapa, az egyszer rosszullett az irodában, akkor derült ki, hogy sokat baj-

lódik a szívével, anginás. „Nem is csoda — mondogatta — ameny-nyi lépcsőt én életemben megjártam“... Kis Pál ettől fogva vonzódtott hozzá és szívesen elbeszélgetett vele, noha egyébként szűkszavú és félénk volt; egyszer még az aritmiáját is elárulta neki, pedig arról senkinek sem szólt a világon.

— Ki kellene vizsgáltatnia magát — mondta neki a másik — nem jó ezzel tréfálni... — de Kis Pál hallani sem akart róla s az elektrokardiogrammnak már a pusztá nevéből is úgy megijedt, mintha azzal fenyegetnék, hogy elbocsátják. Egy-egy álmatlan éjszaka is támadtak ilyen rémképei, de teljesen fölöslegesen, mert pontos és lelkiismeretes munkás volt és megbeesültek a hivatalában.

Ott állt az ablak előtt, beszívta meg kifújta a levegőt s lopva nézte magát a kihajtott ablaktábla tükrében. A kék irodai munkaköpeny alatt kopott, régi, elég rosszul szabott szürke ruhát viselt. Meglehetősen lötyögött rajta a kabát, mert az utolsó pár hónapban lefogyott. A bordócsíkos ing is bő volt a nyakán. A foszló, sokéves, apró csomóra kötött nyakkendő akár egy inkább seszínű, mint vörösesbarna kötél. Az elnyűtt nadrág kitérdesedett s lent a kopások miatt annyiszor fölhajtották már, hogy egészen rövid lett, jóformán bokáig sem ért. Hogy kímélje, noha nem a sajátja volt, hanem az irodáé, munkaköpenye fölött fekete klott könyökvédőt viselt a karján.

Az órára pillantott. Fél hét mult; s hétig tart az inspekcio. Ott maradt az ablaknál, nem gondolt semmire, ösztönösen számolta mély lélekzetvételeit. Ekkor megcsörrent a telefon.

Fölvette a kagylót, gépiesen bemondta a hivatalt és a számot. Parányi kuncogást hallott, aztán:

— Maga az, Kis kartárs? Nem ismeri meg a hangomat? Szávainé... Várjon csak, mingyárt lemegyek...

Szávainé, a szőke özvegyasszony a számlázáson a félemeleten. Az ura a háborúban tűnt el, de Szávainé még mindig hazavárja, esküszik rá, hogy egy szép napon megjön és becsönget. Talán ez a hűséges várakozás teszi olyan jóvá és szívessé, amilyen: hogy mindenkit türelemmel meghallgat, mindenkihez van egy jó szava, s mindenki hozzá megy a bújával, bánatával. De nem csak azzal: az örömeivel is. Ha ugyan el nem felejtí.

— Képzeld, Margitka, a fiam tiszta kitűnő lett!

— Meglett, Margitka, fiú lett, éjjel háromkor!

Vagy:

— Jaj Margitkám, szörnyű, már megint kilenchatvan differenciám van! — s fél ötör, ahelyett hogy hazamenne, vagy ki a Szigetre meg eszpresszóba meg moziba Homlik kartárrsal, aki félére unszolja már, vagy Mányokival a krisztinai fiókból, aki telefonon hívogatja és csokrot küld a névnapjára, Margitka le-siet a pénztárba, revíziót csinál az ideges, strúmás, kikapós férjü Szabónéval; s akkor „hogyan is köszönjem meg neked, Margit-

kám!“ — mert mégvan a kilenchatvan, Szabóné, mint mindig, elszámolta magát; és Szávainé hátrarázza szőke haját és mosolyog és boldogan nézi Szabónét, ahogy a kisírt szemét szárogatja a zsebkendőjével. Örül a mások örömének.

Kis Pál, háttal az ablaknak, a csapóajtót nézte a félelemre vezető lépcső aljában. Kis szorongás bujkált benne. Nők közt mindig feszélyezett volt, nem tudta, mit mondjon, hogyan viselkedjék, s hiába törte szellemességeken a fejét, soha nem jutott eszébe semmi. Most is a legheteflenebb gondolatok torlódtak egymásra az agyában. Hogy Béla, a fia megint nem tudja megoldani a fizikapéldát; (s látta is maga előtt az izzadós tenyerű suta kamaszt, amint a kisasztalnál a könyv fölé görnyed és kifejezéstelen szemmel a zöldernyős lámpába bámul), Hogy jó volna, ha hétre elállna az eső, mert nagyon vékony már a cipője talpa és félő, hogy beázik. Hogy mi lenne, ha Rózsika, a felesége váratlanul értejönne az irodába, (amit még soha nem tett meg), s itt találná kettesben Szávainéval. S még ki tudja mi mindenem el nem töpreng, ha véletlenül a karjára nem pillant s észre nem veszi rajta a fekete könyökvédőt. Gyors mozdulattal lerántotta, valósággal letépte magáról, asztalához sietett, lehajolt és begyömöszölte egy halom kartonlap mellé a legalsó fiókba.

Ahogy fölegyenesedett, hallotta a csapóajtó suhogását. Akkor lépett be Szávainé a terembe.

Rajta is munkaköpeny volt, szintén kék, de egy árnyalattal világosabb, mint a férfiaké, s nem vászonból, hanem libertiből: vékony esikban kilátszott alóla a blúza hajtókája; gyöngysor volt a nyakában. Kezében hópalackot tartott s megállt a piros szőnyegen az íróasztal előtt, szemközt Kis Pállal.

— Adja gyorsan a poharát, még jó meleg a fekete.

A férfi sietve rángatta a fiókokat, míg törülközőbe burkolva megtalálta a vastag, recés poharat. Szerencsére tiszta volt, délben kimosta és eltörülte, még a víz se száradt rajta. Szávainé lecsavarta a palack kupakját s kitöltötte a kávé, Kis Pálnak a pohárba, magának a kupakba.

— Így ni, épp egy szimpla — mondta és szétterített egy papírszalvétát az íróasztalon, négy kis kockacukor volt beleburkolva. — Tessék. Édesen szereti? Nekem egy is sok.

Kis Pál dadogva köszönte a cukrot; egy pillanatra arra gondolt, vajjon elfogadhatja-e. Zavarában a munkaköpenye ujját igyekezett lejjebb rángatni, mert ahogy a poharat kereste, fölcsúszott, s kilátszott alóla a kabátujj. De éppen ezzel hívta föl az asszony figyelmét: válla mozgásával, ujjai kapirgálásával. Szávainé letette a kupakot.

— Mutassa csak! — s megfogta a csuklóját, úgy emelte föl a férfi kezét. — Kifeslett — állapította meg asszonyi tárgyilagossággal. — De nem veszélyes, könnyű segíteni rajta. Vissza-

hajtani, beszegni — mingyárt mutatta is — ennyi az egész. Kérje meg a feleségét, öt perc alatt megvan vele.

A férfi végképp zavarbajlott, részben a rojt miatt, melynek szálai esenevész kis gyökerek módjára kunkorodtak elő a szövethől, részben emiatt a szokatlan és váratlan asszonyi közelség miatt, különösen pedig azért, mert Szávainé hangja és mozdulata olyan egyszerű és közvetlen volt, mintha a legtermészetesebb dolog volna a világon, hogy fölfedezi az ő kabátjának hiányosságait. Kis Pál a torkát reszelte, mindenképpen szeretne volna kivágni magát, s jóformán azt sem tudta, mit mond, amikor megszólalt.

— Ó semmi, majd én megcsinálom.

— Maga? — kérdezte az asszony és mosolygott. — Nem férfi kezébe való az.

Kis Pál egy villanásra föleszmélt, csak most döbönt rá, hogy elárulta magát.

— De hiszen én a zoknijaimat is magam stoppolom! — mondta kétségbeesetten, majd nem kiáltva. Végleg úgy érezte, hogy elvesztett, hinárba gabalyodott s elmerül. Mintha ruhátlanul állna az asszony előtt, vagy mintha jóvátehetetlenül leleplezték volna. Balkezével göresösen átkulcsolta a meleg poharat, valósággal belékapaszkodott, s kiszolgáltatottan, ernyedt arccal, híg kék szemében tehetetlen rémülettel meredt Szávainéra.

Az meglepetésében egy pillanattig nem bírta levenni tekintetét erről a mezítelen arcról. Csak ezt látta, háttér nélkül, csupaszon, valószínűtlenül kinagyítva, amint először nem is a fölszínén, hanem valahol a laza vonások, a csontokra rakódott puha hús alatt, valami anyagtalán messzeségben megvonaglik, mint egy hullám, elfojtott csuklással megemelve kissé a vállakat is, és groteszkül egyetlen egyszer föl és alá mozdítva az inassá fogott nyakon az ádámcsutkát. Oly lenyűgözően hatott rá ez a látvány, hogy bármilyen talpraesett volt is egyébként, hiszen elég bajt és nyomorúságot látott, egy szempillantásra maga is talaját veszítette s nem tudta, mitévő legyen. A rászakadt ürességben csak egyetlen ösztön világított benne: mindenáron megakadályozni, hogy ez a hullám elérje az arc fölszínét s a férfi sírva-fakadjon. Gyors ötlettel, inkább csak hogy tegyen valamit, megragadta félkézzel a széket s elébe penderítette.

A férfi valósággal lerogyott rá. Ő háttal az íróasztalnak támaszkodott, kortyolt egyet a feketéből, s mintha mi sem történt volna, meg hogy föloldja a szégyent és zavart, amit a férfiban érzett, egyenesen azt kérdezte:

— Igazán tud stoppolni?

Az először csak bólintott, aztán félénk reménykedéssel fölnézett, de csak lopva mert az asszonyra pillantani, szemét nyomban a kávéra szegezte.

— Tudok — mondta. S már-már némi öngúnnyal: — Még-

pedig szabályosan, nemesak úgy összehúzza, ahogy mi férfiak szoktuk.

— Egy férj igazán nem bizonyíthatja be jobban, hogy még mindig szerelmes az asszonyába, mint ha harisnyát stoppol helyette. Ronda munka; inkább a mosogatás! — S egy parányi szünet után: — Mióta házassok?

A férfi nem vette észre hangjában a kötekedő árnyalatot. Eltűnődött, számolgatott.

— Tizenhét... Tizenhét múlt az ősszel...

Lassan megnyugodott s valami melegség terjedt el benne az asszony iránt. Megérezte a jóságát, kíméletét; ezt még soha nem tapasztalta életében: hogy valaki kímélje, amikor megalázhathná.

— Tizenhét év — sóhajtott a asszony. — Én csak háromig élhettem az urammal; nem is egészen háromig... — Szeme felhős lett; de rögtön kitépte magát emlékei közül. — Maga biztosan szerelemből nősült — tért vissza párbeszédükhöz, de még nem találta meg a biztos hangot: Kis Pál akár csúfondárosnak is vehette volna, pedig igazán nem annak szánta. Hanem abban már nem volt semmi gyanakvás. Évek óta, talán egész életében nem beszélt önmagáról, a maga benső dolgairól, mert nem volt közlékeny és nem kérdezte senki, nem érdekelt senkit; s most egyszerre megindult és áradni kezdett benne valami, és valami arra ösztökélte, hogy beszéljen; és nem lehet és nem is akar ellentállni ennek a belső sürgetésnek.

Keresgélte a szavakat, annyira elszokott mindenféle beszélgetéstől, attól, hogy ne csak kérdésekre feleljen kurtán, igennel és nemmel, meg hogy épkézláb kifejezéseket találjon azokra a gyöngéd, elsikló, bizonytalan dolgokra, amelyek az ember lelkében élnek, valahogyan úgy, mint vakok vagy süketnémák egy ködös éjszakában. Küszködött, próbálta hozzáigazítani, amit mond, ahhoz, ami volt és amit érez.

— Szerelemből? — Lenézett a földre, a poros lábnyomokra a termet burkoló zöldesbarna linóleumon, mert még mindig diákos zavar fogta el a „szerelem“ szótól. — Nem, azt hiszem, nem ez rá a helyes meghatározás. Valami más volt, nem az, amit általában szerelemnek neveznek. Az a... hogy is mondjam csak... az a szenvedély, mint a színpadon a drámákban... Tudja, kedves nagysád — maga sem tudta, honnét került a nyelvére ez a divatjamúlt, ostoba szólam — a szerelem is sokféle... — Elakadt; érezte, hogy félresiklott, eltávolodott attól, ami az imént zavarosan fölfolult benne. Segélytkérőn nézett az asszonyra, aztán félszegen legyintett s azt mormolta: — Minek is tartom föl ilyen ostobasággal.

Szávainé rámosolygott.

— Dehogy tart föl! — mondta bátorítóan. — Különben is, miért volna ostobaság?

A férfi várt egy kicsit, összeszedte magát, látszott rajta, hogy

tétovázik, s aztán megint elsodorja a vágy, hogy ha csak egyszer is életében, de elmondja... Mit? Nem tudta pontosan; csak ezt a vágyat érezte, szinte elgyöngült tőle. Beszélni végre, nem lenni egyedül az életével!

— Tetszik tudni, amikor én egyetemre jártam... — Egyszerre áradt föl benne minden s egyszerre akart elmondani mindent, hogy megértsék, pontosan azt értsék, amit mondani akar; s elakadt, mert rádöbbsent, milyen reménytelen ez a kísérlet, milyen fogyatékos a szó a valósághoz képest. De most már nem akarta megadni magát; mély lélekzetet vett és szinte a testével is küzdött, hogy legyőzze a kísértést, mely arra csábította, hogy ismét visszahúzódjék önmagába. Úgy folytatta, szinte lehunytt szemmel, mint aki egy folyamba veti bele magát.

— Szegény diák voltam, magam tartottam magamat, tanítványokból... Bölcsészetre jártam, mi szegény fiúk többnyire mind tanárok akartunk lenni, az nem került túl sokba, és szerény, nekünk való szürke pálya... A szüleim nem segíthettek, éppen hogy megéltek a falunkban. Apám iparosember volt, bognármester, de ivott szegény, megbízhatatlan lett a munkája; ahányszor csak hazamentem vakációra, mindig jobban reszketett a keze...

Lehajtotta a fejét; egyszerre maga előtt látta három sínpárjával, rostokoló két-három teherkocsijával, fuldokló gömbakáccal a sivár vidéki állomást, az egyemeletes, rozsdavörös állomás-épületet, az iroda ajtajában a gyulladt szemű, tüdőbeteg főnököt s az emelet középső ablakában a muskátlik közül kihajló szőke, sápadt lányarcot. Rózsikát, a feleségét.

— Azóta se láttam, hogy valakire így rá volna írva a boldogtalansága. Ahogy ott könyökölt az ablakban és a vonatot nézte, azt az ócska szerelvényt, amelyről leszálltam, s ahogy a szeméből csak úgy sírt az elvágyakozás... Nem tudom, meg tetszik-e érteni ezt; ha csak ránéztem, elfogott valami; nem, nem részvét; hogy elhozzam onnét, megmentsem abból a rabságból, hogy megajándékozzam, kérem szépen, nem is tudom, talán a boldogsággal... Tanárnak akkoriban már egyre nehezebb volt állást kapni. Nekem utolsó évem volt, a gyakorló; úgy maradtam félbe: abbahagytam, mikor egy távoli rokonom, azóta meghalt szegény, megígérte, hogy behoz ide. Úgy is lett. Megéltünk a kezdő fizetésemből. Megkértem a kezét, elvettem, fölhozhattam a városba...

— Szóval szerette...

— Azt akartam, hogy boldog legyen — mondta csöndesen a férfi.

— És sikerült?

Félig kérdés volt, félig kijelentés. De Kis Pál nem felelt.

Aztán azt mondta:

— Hét óra. Mingyárt harangoznak.

Valóban, megkondult a harang a közeli templomtoronyban s a nyitott ablakon hullámokban dőlt be a harangszó. A férfi

fölállt és rakosgatni kezdett a táskájában, mintha megfeledezett volna Szávainéről. Az kíváncsian nézett végig rajta, próbálta kitalálni, mire gondol, s azon tűnődött, mivel zárhatná le, mivel oldhatná föl ezt a suta, zsákutcába torkollott beszélgetést. De nem tudott mit mondani, és Kis Pál már nem is törődött vele; egy cédulát böngészett, melyen — látta — szállás, epés vonalú női bűtökkel sorakoztak a megbízások. „1 kg. liszt, 2 kg. krumpli, 15 dkg. dió, 2 sütőpor“... Hirtelen fáradtság nehezedett rá. Mint akire esiga tapadt: ösztönös védekezéssel csak egyet akart: megszabadulni tőle. lerázni magáról. Ellökte magát az írásztaltól, lábújjhegyre állt meg visszazökkent a sarkára, mintha tornásznék, s gyorsan kezét nyújtott.

— No, megyek. Isten vele, Kis kartárs.

S nem tudta legyőzni, akárhogyan szégyenkezett is miatta magában, azt a kis viszonygást, amely végigfutott rajta, ahogy a puha, hidegen nedves férfikéz egy pillanatig szórakozottan megpihent a kezében.

A ház előtt, ahol laktak, Kis Pál még egyszer elővette a cédulát. Liszt, krumpli, dió, sütőpor... Minden megvolt. Kicsit húzta a bal vállát a zsúfolt háló. A leveszöldségről leoldódott a madzag, a fehérrepa már-már kicsúszott a háló szemén. „Jó hogy észrevéltem“ — gondolta és próbálta visszanyomkodni. A dombra kapaszkodó utcán, melynek sarkán állt, vastagon hömpölygött lefelé az ázott lombszag. Az eső elállt; alacsony, lomha felhők közül váratlan előbukkant egyetlenegy csillag. „Gyerünk“ — mondta magában Kis Pál és megemelte a hálót, melyet az imént, pihe-nőül, leeresztett a földig. Abban a pillanatban óriásit dobant a szíve, akkorát, hogy beleszédült; aztán nem mozdult többet.

Kis Pál nekidült a falnak. Furesa érzés volt, soha nem tapasztalta még: mintha nem é szakadna ki a világból, hanem a világ válnék le róla. Valahol, egy kút mélyén, egyre távolodva száguldoztak a villamosok és autóbuszok a körúton.

Lehunyta a szemét. Már csak egy messzi, ideges autótülkölés tartotta fönn a világban; s az is nyomban elenyészik.

Ekkor, mintha meglódítanak, erőszakos lökést érzett a melében. Egy nagy lökést, aztán néhány gyors, vergődő lüktetést. Ereiben újra megindult a vér, olyan forrón, hogy verejték ült ki a homlokára tőle. Az utca torkolatában vad esörömpöléssel rohant el egy villamos. „Egy kis aritmia“ — gondolta Kis Pál. Elmosolyodott, fölnézett az égre és megkereste az egyetlen csillagot. Még látta, egy bágyadt villanásra, mielőtt elnyelték a felhők.

Elfáradt, mire fölkapaszkodott a második emeletre. Megpihent egy kicsit a folyosón az ajtajuk előtt s életében először rajnáta, hogy nem hord zsebtükröt magával. Szerette volna szemügyre venni az arcát, nem látszik-e meg rajta valami. Biztonság ked-

véért levette a kalapját és kétszer-háromszor erélyesen végigdörzsölte a homlokát.

Az előszobában naftalinnal vegyes ételszag fogadta s a megszokott sötétség, elől, az ajtó alatt az ismerős halványsárga csikkal. Régebben örült volna neki — s igazán nem tudta, miért jut ez most eszébe — ha a felesége abbahagyja odabent a horgolást és eléjön; de mert soha nem jött elé, Kis Pál végülis letett erről az ábrándjáról. Helyére rakta, amit vásárolt, diót, sütőport a kredencbe, lisztet, krumplit a kamrába, levette a kabátját és benyitott a szobába. Ugyanaz a kép fogadta, mint mindig. Felesége a sárga selyemernyős állólámpa alatt ült a plüss karosszékekben és horgolt; a szoba tulsó sarkában a fia, könyvei közt, könyvekkel az asztalra téhenkedve, amint a semmiségbe bámul.

Az asszony, mint mindig, most is éppen csak fölnezett s unottan adatartotta neki az arcát, hogy megcsókolja. Hízásnak indult, átlátszóan fehérbőrű, puhahúsú nő volt, szőkésvörös hajjal, zöldeskék szemmel s ajka körül örökké valami kövérkés, duzzogó vonással. Az állólámpa alatt a karosszéken, amelyben ült, s a kerek asztalkán kívül, amelyen néhány tartalék horgolótűt és pár gombolyag fonalat tartott, egyéb bútor nem volt; Kis Pál ha akart volna, sem ülhetett volna mellé. Csak távol, a meglehetősen nagy szoba közepén, a szögletes tölgyfaasztal körül akadt öt régimódi, csúcsos támlájú, bőrhuzatos szék — a hatodikat a fiú használta; — és Kis Pál, miután ajkát hozzáértette felesége hűvös arcához, kimerültségében úgy érezte, képtelen megtenni ezt a négy vagy öt lépést az asztalig. Végre eljutott a szélső székig — mintha egy sivatagon kellett volna átkelnie odáig — s leült, félig háttal a kamasznak, aki kezitesókolomot mormolt és tovább bámészkodott. Kezét ölébe ejtve hallgatott s nézte a horgolótű párányi villanásait, de olyan elhagyatottnak érezte magát, hogy nem birta sokáig s félénken megszólalt.

— Betettem a krumplit a spájzban a kosárba.

Az asszony tovább horgolt, aztán hirtelen rávetette zöldeskék, mindig kissé sértődött kifejezésű szemét.

— Vajat is hozott? — kérdezte.

— Nem volt fölírva — védekezett a férfi.

Az asszony elbiggyesztette a száját.

— Igazán gondolhatott volna rá.

S újra a kézimunkája fölé hajolt.

Kis Pál leforrázottan kuporgott a széken. Nem volt benne se lázadás, se keserűség; inkább bágyadt önvádat érzett. „Valóban, igazán hozhattam volna” — gondolta megszegyenülten. Mint annyiszor, ha felesége ajkán meglátta azt a fitymáló fintort, azon tűnődött, hol rontotta el a dolgot. Talán a kis figyelmességek elmulasztásával? Vagy kezdettől fogva nem illenek egymáshoz? Túl magasra nézett volna, amikor ő, az iparos fia, elvette a főnök lányát? Soha nem tudott végükre járni a töprengéseinek; csak

arra emlékezett, hogy mindig is így volt, s akármit tett, akárhogyan igyekezett, soha nem találta meg az utat Rózsika szívéhez. Az sosem jutott eszébe, hogy ehhez a közönyös szívhez talán nem is vezet út. Lassan bátorságát veszítette és beérte azzal, hogy legalább kímélje és szolgálja az asszonyt, akihez, úgy érezte, méltatlannak bizonyult, mert nem tudta boldoggá tenni.

Egy ideig úgy ült a széken, mint a pellengéren. De ma este, hogy miért, sejtelve sem volt róla, megszegyenültsége ürességében valami különös szorongást érzett, olyasféle félelmet, mint végtelenül régen, gyerekkorában, ha édesanyja elment az apját keresni s őt sokáig magára hagyták az üres házban. Nem rablótól, kísértettől, boszorkánytól félt, hanem mint most is, a magányosságtól, embertelenségtől. S egyszerre úgy elkezdett dideregni a belsejében, hogy belérándult a válla.

Fölállt. Sírva tudott volna fakadni, annyira kívánt valami emberi szót, egy meleg emberi érintést. Odament a fiához, megállt az asztal mellett. A fiú egy pillanatra ráemelte a szemét, azzal az éhes, sóvárgó kutyahűséggel, amely mindig visszás bizalmatlansággal töltötte el Kis Pált, aztán nyersen maga alá rántotta a széket és mutáló hangon, érdesen, durván odavetette:

— Nem tudom megcsinálni!

Ez a hányivetiség visszariasztotta, de olyan erős volt benne valami emberi közelség vágya, hogy elsöpörte féltékenységét; odahúzott egy széket és leült a fia mellé.

— Mutasd...

A kamasz eléje csúsztatta a könyvet és rábökött a példára. Kis Pál olvasni kezdte. „A villamosvezetékét két egyező magas oszlop felső végéhez erősített drótkötél tartja. Az oszlopok közti távolság... Mekkora feszítő erő működik“...

Jól értett a fizikához, matematika-fizika szakosnak készült és még sok mindenre emlékezett az egyetemről, de most nem fogta föl első olvasásra a példa értelmét. Fiát nézte, amint unott képpel a ceruzáival játszik. Arca barna volt a tavaszi naptól s az elpiszkált pattanások helyén heges és forradásos, haja szőke, azzal a vörhenyes árnyalattal, amit az anyjától örökölt; szürke térdnadrágján térdben két világosabb szürke folt. Ujjain tömpék a szálkásra rágott körmök.

Ahogy ott ült egy karnyujtásnyira tőle, eltűnődött rajta, milyen kevésbé ismeri ezt a gyereket. Inkább idegenkedett tőle, mint szerette; s ahogy a fiú nőtt, úgy nőtt az ő idegenkedése is. Alapjában véve félt is tőle, a vadságától, alattomoságától.

— Maga az apja, nevelje meg — mondta neki egyszer Rózsika, amikor a kamasz elmaradt a vacsoráról. Este tíz körül vetődött haza, arcát kimarta a szél, kifagyott keze vörösen lángolt, s ahogy Kis Pál elébe állt az előszobában, hogy felelőségre vonja, komiszul csak annyit dünnyögött:

— Dolgom volt.

Apja fölágaskodott, hogy a szemébe nézzen, mert a fiú már fél tényérnyivel magasabb volt nála; a gyerek félreértette a mozdulatot, azt hitte, meg akarják ütni, s egyszerre olyan elszánt gyűlölet lobbant a szemében, hogy Kis Pál hátrahőkölt és nem merte megkérdezni tőle, hol járt.

A kamasz megérezte, hogy nézik. Idegesen megrándult, és Kis Pál elkapta róla a tekintetét, a példa fölé hajolt. „A villamosvezeték két egyenlő magas oszlop felső végéhez“...

— Adj egy darab papirost — mondta és nekifogott a megoldásnak. Beletemetkezett a munkába és csak félfüllel hallotta, hogy az asszony föláll, sóhaj, megterít s kimegy a konyhába, hogy elkészítse a vacsorát.

Hideg hús volt és krumplisaláta, ebédmaradék. Az asszony unottan, szótlánul ült az asztalfőn és csipegetve evett. A kamasz möhön tömte magába a kenyeret. Kis Pál lopva figyelte a mozdulatait, nyugtalanul ide-oda forgó szemét; volt benne valami, ami a koncát féltő kutyára emlékeztette. Ettől egyszerre ellágyult, megtelt félnék szeretettel a fia iránt, a példára gondolt, arra, hogy megfejtette, hogy dolgozott a fiáért, jót tett neki, s vacsora után majd megpróbálja megmagyarázni neki a dolgot, hogy megkímélje a szőgyentől, ha holnap talán fölhívják. Érezte, amint nagy melegség árad föl valahonnét a lénye mélyéről, elborítja a szívét, már a torkáig ér, s most mintha mindent előtene valami édes, szelíd nyári verőfény, s boldog bódulát föl-kúszik az agyába.

Még volt annyi lélekjelenléte, hogy letegye a kést meg a világot. Elmosolyodott, mondani akart valamit, de nem tudott szólni már. Lassan lefordult a székről.

A koppanás után, ahogy feje a padlóhoz ütődött, egy pillanatra megdermedtek. Aztán a fiú fölugrott, hevesen, hogy messze hátrarugta maga mögött a széket; odaugrott az apjához, letérdelt mellé és megrázta.

— Apa! — ordította.

Aztán gyöngéden odacsúsztatta két karját a válla meg a deréka alá, fölemelte, emberfölötti erővel, meg sem érezve a fehetetlen test súlyát, s lefekette a díványra. Ahogy fölegyenesedett, megérezte maga mögött az édesanyját.

— Mért nem segít rajta! — mordult rá, a fogai közt préselve a szót.

Az asszony a kezét tördelte.

— Istenem, ilyesmit csinálni... — És rákiáltott a kamaszra: — Mit állsz itt? Orvost kell hívni, nem érted!

De az orvos, jó negyedóra múlva, már csak a halált tudta megállapítani.

Később az asszony leszedte az asztalt és kiment a konyhába, hogy elmossa az edényt. A fiú egyedül maradt a halottal, leült mellé a díványra, megfogta a kezét és nézte. Csönd volt, csak a

falakból nyögtek föl olykor a bérház titokzatos neszei. A kéz lassan hült, merevedett a kezében. A fiú lejjebb húzódott, ültben odadőlt az apja mellé és ráhajította arcát a kezére. Szeretett volna beszélni hozzá, de nem merte megtörni a csendet. Sírás kaparta a torkát. Arra gondolt, hogy most már soha nem fognak egymással beszélni, most már soha nem mondhatja el neki, amit mindig szeretett volna. Egy pillanatra az a képtelen ötlete támadt, hogy ha volna ereje hozzá, hogy kimondja, a halott még mindig meghallaná. Még itt van, még nem ment el egészen, itt lappang valahol a szobában. Megrémült, hogy talán most, ebben a pillanatban távozik el. Egy könny csordult a kezére a szeméből, gyorsan letörülte s fülelt, nem jön-e az anyja. Tányérsörgést hallott s megnyugodott, összeszedte minden erejét és suttogva, tisztán tagolva, mintha egy sükettel beszélne, azt mondta:

— Apa, én mindig szerettelek.

Nagy megkönnyebbülést érzett, valami föloldódott benne, fölcsuklott s egy percig sírt, mint egy kisgyerek. Aztán vadul fölugrott, letörülte az arcát és harcrakészen szembefordult az ajtóval.

Egy perc múlva belépett az anyja. Csüggedten leereszkedett egy székre s ölbetett kézzel hallgatott. Csak a válla esett le jobban, mint máskor. Az óra elütötte a negyed, aztán a fél tizenegyet. Akkor az asszony azt mondta:

— Eredj aludni, fiacskám. Majd én virrasztok.

A kamasz fölriadt, szembenézett az anyjával és hányivetin vállaltvont.

— Jóéjszakát.

Sarkonfordult s elindult a szemszéd szoba felé. Az asszony utánaszólt.

— El se búcsúzol az édesapádtól?

A fiú visszanézett, lázas, lobogó, üzött és elszánt tekintettel. Aztán egyetlen ugrással elérte és eszeveszetten bevágta maga után az ajtót. Ott aztán lerogyott ruhástul a vetett ágyra, melyben az apja feküdt azelőtt, befúrta fejét a párnába, melyen még érezte az apja testének kihűlt szagát, és szájába fómte a párna csücskét, hogy a szomszédban meg ne hallják a zokogását.

Az asszony pedig csak ült és számlálta az óra ütését. Tizenegy. Tizenkettő. Egy. Néha egy-egy fáradt gondolat vánszorgott át az agyán. Mi lesz velük. Miből fognak élni. Mi lesz vele. Hihetetlen, elképzelhetetlen lett az élet. Föl kellene állni, ki kellene húzni a fiókot. Megnézni, nem hagyott-e valami üzenetet, levelet, búcsút. De nem mert fölállni, azon az egy széker. kívül, amelyen ült, minden elvesztette valóságát.

A lakás egyre jobban kihült. Az asszony megborzongott, fázott. Egyszerre az a képtelen bizonyosság támadt benne, hogy a halott is fázik. Óvatosan, lábújjhegyen, hogy föl ne ébressze fiát, átment a hálósobába, kihúzta a gyapjútakarót és gondosan be-

takarta vele az urát, mintha aludnék. Erről eszébejutott, hány-szor érezte félálmában, hogy az ura betakargatja, s arra gondolt, hogy ő sosem kelt föl éjjel és sosem takarta be az urát.

Később, ahogy egyre haladt az éj, egy-egy emlék derengett föl benne. Ahogy Kis Pál leszáll a vonatról az állomáson s ő várja, fölnéz-e hozzá az ablakába. Aztán ahogy — sok-sok évet átugorva — kinéz az ablakon és látja, ahogy az ura kilép a boltból a tömött szatyorral. Egyszer karácsonyra, nagyon régen, karperecet kapott tőle, vékony arany holmit, kéz alatt vette, most is megvan; sajnálta, hogy nem örült neki úgy, ahogyan az ura szerette volna.

Ránézett, megigazgatta rajta szép símára a takarót. Eltűnődött: vajjon szerette? Nem tudott felelni magának. Arra gondolt, hogy meghalt, nincs többé; de nem értette, itt volt előtte, itt feküdt a díványon. De eszébejutott, hogy délelőtt elviszik s ettől megszédült; kinyult és megsímogatta a haját, hogy bizonyosságot szerezzen felőle.

Ettől a mozdulattól mintha megtalálta volna a feleletet: valami zavaros, megfogalmazhatatlan, határtalan választ. Szerették. Atölelték, védtek, körülfonták; szerették. Fölesuklott, aztán megint a halottra nézett és megnyugodott.

Szép volt, olyan szép, amilyennek sosem látta. Életében jelentéktelen volt s ő néha szégyelte is, hogy magasabb és válsabb az uránál, és hogy ilyen szürke kis ember a férje. Visszaemlékezett rá, hogy csúnyán, kacszáza járt, és hogy ő a lelke mélyén néha megvetette, amiért csak olyan, amilyen, hogy bevásárolni jár és megtanult harisnyát stoppolni, hogy őt megkímélje. De most szép volt, és az asszony most hálát érzett iránta mindazért, amit érte és helyette vállalt.

Lassan virradt. Először mélykék négyyszög lett az ablak, aztán egyre fakult, hígult, szürkésedett a kékje. Az asszony fáradt volt, újra és újra visszagondolt az életükre, s valahányszor visszagondolt rá, egyre szebbnek találta. Mintha a halott arcából valami szelíd fény áradna, valami megszépítő ragyogás, vissza a múltba.

Aztán egészen hajnal lett s a halott arca olyan szép lett, hogy az asszonynak úgy tetszett, hogy valóban világít.

Az ablakhoz lépett és kitárta. Beáradt a reggel, s a domboldal kertjeiből a rigók ujjongása. Mint egy csóva, egy kéve nap-sugár vágódott végig a lombokon.

Az asszony odalépett a halotthoz, lehajolt és egy hosszú csókot nyomott a homlokára.

Azt suttogta:

— Köszönöm, hogy boldoggá tettél.

De Kis Pál ezt már nem hallotta.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Nem tudtam megállapítani, hogy milyen ítéllettel, fejezte be a metzi francia hadbíróság a két német orvos, Haagen és Bickenbach bűnperét, bizonyos azonban, hogy a tárgyalás, amely a múlt év decemberében folyt le, nemzetközi figyelmet keltett. A vád az volt ellenük, hogy tudományos kísérletezésre használták fel az egyik elzászi gyűjtőtáborban elhelyezett hadifoglyokat. Az orvosok azzal védekeztek, hogy csak az önként jelentkezőket vették igénybe és hogy a kísérleteknél a leg gondosabban megtartották az idevágó szabályokat. A katonai ügyész sem vonta kétségbe, hogy mind a két orvos elismert tekintély a fertőzőbetegségek terén; Haagen különben már a Nobel-díj jelöltjei között is szerepelt. Így azután, jöllehet a pernek más vonatkozásai is voltak, a vád és a védelem csatája végül is erre az egy kérdésre összpontosult: jogában áll-e a kutatóknak, hogy embert tegyen meg az utolsó kísérleti nyúlá? A vita hamarosan átesapott a bírósági terem falain túlrá. Különböző országokban és különböző oldalakról szóltak hozzá. A francia orvosi akadémia zárt ülések egész sorát tartotta az ügyben. Behatóan foglalkozott a kérdéssel a francia katolikus orvosok Laennec-társasága is, amely azóta egy kollektív kiadvánnyal is a nyilvánosság elé lépett. S mint Eugène Tesson is kiemeli tanulmányában, amelyet az Études számára írt, a közreadott dolgozatok nagyon alkalmasak arra, hogy olyan állásfoglalás kialakulását segítsék elő, amely számol a tudományos haladás követelményeivel, másfelől azonban érvényt szerez a keresztény erkölcs parancsainak is.

Tesson, aki fejtegetéseiben főleg erre a kiadványra támaszkodik, minden további nélkül elfogadja azt a nézetet, hogy az emberen való ki-

sérletezés olyan szükségesség, amely elől az orvosi tudomány, ha egyáltalán tudomány akar lenni, semmiképpen sem térhet ki. Ugyanígy nyilvánvaló adottság azonban az is, hogy az ember nem egyszerűen csak egyik fajtája az élő lényeknek, hanem személy is, akit jogok illetnek meg s akivel szemben köteleességek állnak fenn. Fontos mozzanat, mert ebből következik, hogy a mégolyan közhasznú feladaton szorgoskodó kutatóknak sem szabad semmibe vennie azokat a határokat, amelyeket az igazságosság és a szeretet szab meg az ember és ember viszonyában. Ami zavarral csak találkozunk, mind e határok megsértéséből származik. Tény viszont, hogy nem olyan könnyű ezeket a határokat pontosan megjelölni, még kevésbé pontosan megtartani.

A helyzet ugyanis az, hogy nemcsak a kimondottan kutató tudósok kénytelenek kísérletezni. Ezt cselekszi minden gyakorló orvos is; annál inkább cselekszi, minél lelkiismeretesebben végzi a munkáját. Mert nélkülük csak, miből is áll ez az orvosi munka? Első része a diagnózis, a betegség nemének és valószínű okainak megállapítása. A második rész azonban már a terápia, vagyis a gyógyítás módjainak és eszközeinek alkalmazása, ami a súlyosabb esetekben mindig kísérleti jellegű. Ne feledjük ugyanis, hogy a beteg mindig egy konkrét egyed és sohasem az az elvont „beteg”, akiről a tankönyvek tárgyalnak. Am ettől eltekintve, maga az írásban rögzített tudomány is annyiféle eljárást és gyógyszerert sorol fel, hogy magának az orvosnak kell egyik vagy másik mellett döntenie. S az orvos azt fogja természetesen választani, amelyet ő maga gondol a leghatásosabbnak. De mégha vannak is gyógyszerek — hogy csak a penicillint em-

ltsük —, amelyeknek hatékonysága szinte bizonyos, akkor is a konkrét beteghez kell mérni használasukat és adagolásukat. Még gyötrőbb azonban a tapogatódzás, ha az orvos, aki már reménytelennek ítéli az esetet, valami ujonnan felfedezett anyagról értesül, amely a szakkörök véleménye szerint hatékonyabb az eddigi gyógyszerek anyagánál. Az ugyan nem kétséges, hogy állatokon már sikerrel kipróbálták ezt az új anyagot, ám minden orvos tudja, hogy az állatoknál mesterségesen előidézett betegségek sokszor csak halványan hasonlítanak az ember spon-tán megbetegedéseire. Az új anyag bevonása a gyógykezelésbe nem más ilyenkor, mint ugrás a sötétbe.

De ha már annyi bizonytalansággal kell küzdeni, nincsenek-e akkor biztos szabályok, amelyek eligazíthatják az orvosi lelkiismeretét? Nem vitás, hogy vannak szabályok — feleli Tesson — s a moralisták is régóta fáradoznak, hogy egy-kettőre rámutassanak, ha azonban őszinték akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy mindezek a szabályok eléggé közhelyesek s távol vannak attól, hogy a gyakorlatban felmerülhető konkrét esetekre világosságot vetítsenek. Mert ezen a területen is, mint annyi máson, könnyebb tilalmakat állítani, mint pozitív teendőket megfogalmazni.

Kézenfekvő például, hogy tilos bármi olyan anyagot használni, amelynek a hatása teljesen ismeretlen, vagy hogy a beteg állapotát, a már szerzett terápiai tapasztalatokat, az új kezelés kockázatait és a siker kilátásait együttesen kell mérlegelni. Ugyanígy az is, hogy minél reménytelenebb a beteg állapota s minél hatástalanabbak a jelenlegi eszközök, annál inkább meg szabad kísérni olyan eljárásokat, amelyek ellenkező eredménnyel is járhatnak. Kétségtelen továbbá, hogy a beteg vagy az érte felelős személyek hozzájárulását annál inkább meg kell szerezni, minél veszedelmesebb a be-

avatkozás, amelyről szó esik. Itt azonban máris merül fel nehézség, és pedig abban a tekintetben, hogy miről is kell a beteget tájékoztatni és mihez kell a beleegyezését kérni? Az esetek többségében egyedül a tudomány embere látja a probléma összes vonatkozásait. Már most feltétlenül tudomására kell-e adni a betegnek, hogy az új eljárásnak megvannak a súlyos kockázata, sőt halálos kimeneteli is lehet, holott a beteg részéről éppen a felfokozott bizakodásra van szükség?

De ismételjük, mindez még negatívum. Az orvosnak viszont cselekednie kell, különösen, amikor a várakozás még veszedelmesebb a betegre, mint a kockázattal járó beavatkozás. Végeredményben tehát az összes elképzelhető szabályokat — állapítja meg Tesson — ebben foglalhatjuk össze: tudás és lelkiismeret. Az orvosnak tiszta fogalmakkal kell bírnia a beteg jogai felől, személynek kell őt tekintenie, s ami a legfontosabb: nem szabad túlmennie a saját képességein. Ez az utóbbi követelmény teszi érthetővé, hogy teljesen hasonló esetekben az egyik orvos csupán bűnös könnyelműségét tanúsítja, ha kockázatos új eljáráshoz folyamodik, míg a másik orvos csak helyeslést érdemel érte. Mert nem egyforma a felelőssége annak az orvosnak, aki még nem szerzett komoly alapot a kísérletezéshez, és annak az orvosnak, aki mögött már tapasztalatok és megfontolt kérések hosszú sora áll. Az orvos nem lehet meg bátorság, sőt bizonyos merészség nélkül sem. Ez a feltétele az orvosi tudomány haladásának s az emberiségre is az jelentené a nagyobb veszedelmet, ha az orvosok tunyán megrekednének a kitaposott utakon. A bátorság és a merészség azonban mindig igazolásra szorul s ezt az igazolást csak a lelkiismeretes felkészültség adhatja meg. Kell még természetesen, hogy a cél is tiszta és világos le-

gyen. Ez ellen vétene az az orvos, aki a kísérlettel nem elsősorban az általa kezelt betegnek a javát, hanem a felfedezés dicsőségét vagy a maga igazát keresné.

Mindaz, amit mondtunk, a gyakorlati orvosokra áll és válasz is a kérdésre, amely ebben a körben felmerül. Az orvosi tudomány azonban nem érheti be azzal, hogy a gyakorlati orvosok a konkrét betegeket gyógyítják. Mint minden tudomány-nak, ennek is az a legsajátosabb feladata, hogy módszeresen igyekezzék behatolni a természet titkaiba, s itt már nem mellőzhetők az elméleti feltevésekből kiinduló kutatások s ezzel kapcsolatban az olyan kísérletek sem, amelyekhez az előzményeket mesterségesen kell megteremteni. Hogy ez fokozott kockázatokkal jár, egyáltalán nem kétséges, a kutatók tekintélyes része azonban jó lelkiismeretettel vallja, hogy nagy és komoly eredmények okából az áldozatoktól sem szabad visszariadni. Ha veszendőbe is megy egy-két ember élete, mit számít ez akkor, amikor százvezrek életét kell megmenteni! S valóban, ez a veleje az egész problémának, amelyről pillanatilag se higgyük, hogy csak napjainkban toppant elébünk.

Mint Tesson áttekintéséből kiviláglik, a kérdés napirenden van már a XV. század végétől, amikor szárnyát kezdte bontogatni a modern természettudomány. Akkor fogtak hozzá, hogy mérgező anyagok hatását, sebészi beavatkozások lehetőségét és határát élő embereken tanulmányozzák. Fallope, aki a XVI. században Párisban dolgozott, a toscanai nagyherceg beleegyezésével két halálraítéltlen próbálta ki az ópium adagolását: az egyik meghalt, a másik felgyógyult, mire a herceg megkegyelmezett neki. VIII. Kelemen pápa, aki maga is tudós volt, szintén megengedte, hogy halálraítélt kalózon próbáljanak ki egy gyógyszer, s közülük csak egy maradt életben. IX. Károly engedé-

lyével Ambroise Paré szublimátot adott be egy halálraítéltnek, aki olyan kínok között halt meg erre, hogy mint hajtogatta: ezerszer inkább választotta volna az akasztófát. A bencés Basile Valentin, híres alkimista, hogy megállapítsa az általa felfedezett új fém „erejét”, előbb sertéseket etetett vele, majd amikor a sertések szemlátomást hizásnak indultak, a sikeren felbuzdulva kezelés alá vette betegesen sovány rendtársait, ezek azonban alaposan megbetegedtek; így született meg Valentin agyában az új fém különös neve: antimon, franciául „antimoine”, vagyis „szerzetesek elcsenése”. Párisban halálra ítélték 1474-ben egy meudoni szabadlövészt, s ennek az epéjével vagy a májával volt baja. Orvosok engedélyt kértek XI. Lajostól, hogy tanulmányozhassák az elítéltet, mert — mint hivatkoztak rá — ilyenféle betegségek a városi becsületes polgárait is gyötrik. Az engedély birtokában fel is vágták az elítélt hasát — szükségtelen mondanunk, hogy érzéstelenítés nélkül —, majd miután szemügyre vették az epét és a májat, bevarrták a szörnyű sebet. Csodák-csodájára a szabadlövész meggyógyult és vissza is nyerte szabadságát.

Hozzánk közelebbi időkben azután elfogadott szabály lett, hogy a kísérleteket előbb állatokon kell elvégezni, az emberekkel pedig kiméletesen és kevésbé vaktában kell bánni. A szabályt azonban gyakran megsértették s mint Tesson írja, voltak egészen kiváló tudósok is, akik egyszerűen nem mertek nyilatkozni kísérleteikről, nehogy magukra zúdítsák a közönség felháborodását. Charles Nicolle, a tuniszi Pasteur-intézet híres igazgatója például csak utólag vallotta be, hogy amikor a megelőző tifuszoítás lehetőségét kutatta, a fertőzött tengeri malacok agyveléjéből lecsapolt váladékkal tíz beenszült gyermeket oltott be, akik között a legkisebb négy éves, a legnagyobb tíz éves volt. Nagyobb baj szeren-

csére nem történt, azért a felfedezést azonban, hogy eleven és közvetlenül virusszal oltani nem szabad, sok álmatlan éjszakával és tömérdek lelkiismeretfurdalással fizetett Nicole. Hasonló elítélés történt a beriberi betegség okozójának kísérletezése során. Ezt a betegséget, mint azóta tudjuk, főleg rizsen élő népeknél a hántolt rizs fogyasztása váltja ki, minthogy a szervezeti egyensúly megőrzéséhez szükséges B-vitamint éppen az eltávolított kéreg tartalmazza. H. W. Fraser és A. T. Stanton, akik legelőször gondoltak erre, feltevésüket előbb csírkéken igazolták, utána azonban a kualalampuri elmegyógyintézet ápoljait vetették kísérlet alá, s azok bizony, akiket kizárólag hántolt rizsszel tápláltak, egytől-egyig meg is kapták a beriberit. S ez még nem volt elég: 300 benzüflött munkáson is, akik egy vasútpépítésnél dolgoztak, „sikerral” igazolták a feltevést.

De talán főlegesen további példák felsorolása. Ennyi is elegendő ahhoz, hogy világosan lássuk az összes ilyen kísérletek erkölcsi elbírálásának elkerülhetetlen szükségét. Az a körülmény pedig, hogy a minősítés tekintetében még napjainkban is akkora a bizonytalanság, egyenesen sürgeti részünkről a helyes és határozott állásfoglalást.

Számunkra, katolikusok számára, egészen természetes, hogy mindekelőtt azokhoz a teológusokhoz szeretnénk fordulni, akik már foglalkoztak a problémával. A helyzet azonban az — írja Tesson — hogy egy olyan tételt kapunk válaszul, amely meglehetősen zavarba ejtő. E teológusok szerint ugyanis van egy emberi kategória, amely különösen javallott arra, hogy kísérleti alanyokat szolgáltatson, s ez a halálraítélteké. Annak, hogy bizonyos tények, amelyeket főntebb előadtunk, nem ütköztek helytelenítésbe s hogy irányukban a társadalmi lelkiismeret ma is nehézségekkel küzdök, alapján az a magyarázata. Egy jeles teológus,

P. Payen még 1935-ben is ezt írta kimondottan orvosoknak szánt erkölcsi könyvében: „Ha arról van szó, hogy a tudományos haladás érdekében, az egész emberiség javára magán az emberen is igazoljunk egy tudományos feltevést, akkor az orvos a hatóságnak és az illető egyénnek kettős beleegyezésével kipróbálhatja a kérdéses feltevést egy igazságosan halálra ítélt egyénen.” Tesson a legélesebben visszautasítja ezt a mindmáig általánosnak mondható felfogást. Szerinte már csak azért sem oszthatjuk, mert egyértelmű azzal, mintha tagadnók a halálbüntetés jogosságát. A halálbüntetés mellett — úgy mond — azzal szoktak érvelni, hogy az elítélt kirekesztette magát bűncselekményével a társadalomból és elvesztette azt a jogát, hogy a közösség javait használva továbbra is életben maradjon. Másik érv az, hogy egyedül a halálbüntetéstől való félelem tartja vissza bizonyos bűncselekményektől bizonyos egyéneket. Amde azzal, hogy kísérletezéshez kérjük beleegyezését és kegyelmet ígérünk neki, nem azt ismerjük-e el, hogy a halálraítélt mégsem méltatlan az életre, sőt még szolgálatot is tehet a társadalomnak? De továbbmenve, ha a kísérletnek való alávetést váltságdíjként fogjuk fel, akkor mi az erkölcsi vagy jogi akadálya annak, hogy a váltságdíj egyéb formáit is bevezessük?

Hangoztatja Tesson, hogy bármely erkölcsi szabály csak addig erkölcsi szabály, amíg azt minden emberre azonos mértékben alkalmazzuk. Már most, ha az embert személynek tekintjük — s ezt követeli a keresztény világnézet is —, akkor az embernek ezt a minőségét nem változtathatja meg semmiféle körülmény. Akár szabadról, akár rabról, akár magzatról, akár tehetetlen agastyánról van szó, benne a személyt feltétlenül tiszteletben kell tartani. Szorosan következik ebből, hogy a kísérletezőnek önmaga fő-

lött sincs több joga, mint mások fölött: önmagán sem próbálhat ki semmi olyat, aminek másokon való kipróbálása erkölcstelen lenne. Ki kell zárni tehát és el kell ítélni mindazokat a kísérleteket, amelyekről „szinte bizonyos”, hogy halállal vagy túlnagy életveszéllyel járnak. Csak a „relatív kockázat” engedhető meg, vagyis ha már megelőzően olyan eredménnyel hajtották végre a kísérletet állatokon, amelyből „szinte bizonyosnak” ítéli a lelkiismeretes tudós, hogy az új anyagnak vagy új eljárásnak az embernél is meglesz a várt sikere. Relatív kockázattal jár például minden új szérum is, amikor először próbálják ki emberen. Észszerűen kockáztatni az életnek is törvénye, a haladásnak is feltétele. Abszolút kellék azonban, hogy az, akire a kockázat közvetlenül hárul, annak viselésébe bele is egyezzek, és pedig szabadon egyezzek bele. Csak dicsérni lehet így azokat a kutatókat, akik a tudományos előkészített kísérletezést önmagukon kezdik el, mert hiszen ők azok, akik mindenki másnál jobban fel tudják mérni a probléma adottságait, vagyis minden tekintetben öntudatosan járnak el. Helyeslően mutat rá itt Tesson az új francia törvényre, amely a „nem közvetlenül gyógyító célzatú” kísérleteket még akkor is tiltja, ha az érdekelt abba beleegyezett, és csak abban az esetben tekint el a büntetéstől, ha a kutató önmagán végezte a kísérletet.

Erkölsileg soha nem engedhető meg, — jelenti ki Tesson —, hogy kísérletekre használjanak fel olyanokat, akik képtelenek felfogni a kockázatot: műveletlen vagy csökkent értelmű egyéneket, gyermekeket, tehetetlen betegeket. És feltétlenül ide kell sorozni a foglyokat is, bármi legyen fogvatartásuk oka, mert a szabadságától megfosztott ember sem tud szabadon határozni: az előnyök, amelyekre jelentkezés esetén számíthat, elkerülhetetlenül nyomást gya-

korolnak akaratára. Csak ha elfogadjuk ezeket az elveket, alkothatunk erkölcsileg helyes ítéletet a gyűjtőtáborban folytatott orvosi kísérletekről is. Nem beszélve azokról az esetekről, amikor romlott lelki emberek egyszerűen a szadizmusukat elégitették ki, még azokhoz a kísérletekhez is, amelyeket tudományos módszerességgel végeztek, erkölcsileg igazolhatatlan bűn tapadt. Azok az orvosok, akik vállalták a kísérleteket, mégha nem is volt más szándékuk, mint a tudomány előbbrevitele, alkotóelemei lettek annak az elnyomó, minden emberi méltóságot lealacsonyító és megsemmisítő gépezetnek, amilyenek az akkori német gyűjtőtáborokat ismertük meg. Az odahurcoltak között nem lehettek „önkéntesek”; egyébként is tudjuk, hogy az úgynevezett önkénteseket miként teremtették elő a tábor felügyelői. Aki ilyen körülmények között is hajlandó volt kísérletezni, az legalább is megvetette az orvosi etika alapvető törvényeit. Hiszen ha elvnek fogadnók el, hogy ilyen vagy olyan helyzetben pusztán kísérleti tárgynak tekinthetjük az embert, azaz önmagában értéktelen dolognak, amellyel bármi művelhető, akkor alapjaiban rombolnánk le minden emberi erkölcsöt.

*

Nem mindennapi sikert aratott Franciaországban egy kollektív mű, amelyet a Foi Vivante sorozatban tettek közzé. A könyv különböző szerzőktől tartalmaz monográfiákat a pokolról, s a francia határokon túl is figyelmet keltett. Olasz fordítása már megjelent s másnyelvű fordításai is munkában vannak.

Az első értekezés tárgya: a pokol az irodalomban. Szerzője, Michel Carrouges, a messizi ókortól napjainkig, a babilon Gilgameshtől a Sartre-féle Huit-Clos-ig áttekinti a pokolra vonatkozó elképzeléseket s megállapítja, hogy azok a nagy eltérések ellenére is lényeges egyezéseket mutatnak. Az ősi mitológiák

a poklot szinte kivétel nélkül földalatti világnak tüntetik fel, amelynek falakkal körülfalazott kietlen területén démonok kínozzák az elkárhozottak tömegét. Akárcsak a keresztény dogma, ezek a mítológiák is fellázadt angyalok vagy titánok csatavesztésére viszik vissza a pokol eredetét. Az elbukott magasabb lények és a megítélt emberi gonoszok birodalmának ezt a riasztó vízióját nyújtják Hesiodos Teogoniája, a hindu Mahabharata, a Gilgamesh és az egyiptomi szövegek. Homerosnál már megfigyeltük a látomás és elszürkülni a színek, amit Carrouges a klasszikus Görögország vallási hanyatlásával magyaráz. Az Odysseában a megholtak már mind ott tolongnak az alvilágban, függetlenül attól, hogy jók voltak-e vagy rosszak, s mind visszasóvárogják a földi életet. Sokkal emelkedettebb Vergilius elképzelése, aki a homerosi hagyományt bölcséleti és misztikus elemekkel szövi át. Ugyannyira, hogy az ő vízióját elevenítél jóval később Dante, aki páratlan művészetel igyekezett hasznosítani a katolikus teológia tanítását. Azóta sem akadt költő vagy festő, aki a pokol rajzolásában ki tudta volna vonni magát Dante sugalmazása alól.

„A pokol kinyilatkoztatása a Szentírásban” — erről értekezik C. Spicq. A kinyilatkoztatás fokozatosan adja tudtunkra a megpróbáltatásokat, amelyek földi vélkeikért a másvilágon sújtják az embereket. Az ószövetségi Szentírásban először úgy jelenik meg a pokol, mint az elhunytak általános tartózkodási helye, ahol az egyén árnyszerű formában folytatja létét. Ez a másvilág a „shéol”, ahol különbség nélkül együtt vannak a jók és a rosszak. A mózesi könyvek után mindinkább hangsúlyt nyer a földöntúli életnek az a szemlélete, hogy ott nem terhes a sorsa azoknak, akik a földön Istent szolgálták. Az igazak nyugodtan halnak meg és szent atyáikhoz mennek pihenni, míg a bűnösök számára a halál a föld-

dön esetleg élvezett boldogság végét hozza. A kinyilatkoztatás ezután tovább bővül: a shéol most már nem örökös börtön, mert az igazak csupán átmenetileg maradnak itt. Hogy mi lesz végül az igazakkal, arra eleinte nem kapunk határozott választ, de lassanként előtérbe nyomul a feláramlás gondolata. Ezzel együtt új fontosságot nyer az egyéni felelősség elve: a gonoszokat Isten véget nem érő kiközösítéssel és becstelenséggel bünteti, míg az igazak megismerik a dicsőséges és romolhatatlan életet. Az igazak a sötétségből kilépnek a fényességre és örökké örvendeznek annak.

Az újszövetségi Szentírásban szintén találkozunk a „shéol” hagyományos képével: másvilág, azaz közös tartózkodási helye az összes halottaknak, ám — mint a szegény Lázáról szóló példabeszéd mutatja — éles különbség van egyfelől a jók, másfelől a rosszak körülményei és kilátásai között. A „shéol” átmeneti tartózkodási hely, ahová Jézus leszáll halála után, hogy maga mellé vegye azokat, akik a Megváltót várták, és megnyissa számukra a mennyország kapuit. A hely, ahová Jézus leszállt, nyilvánvalóan a „shéol” egyik szelvénye, későbbi néven a „limbus”. A pokolnak első, teljes keresztény felfogásával abban a szövegben találkozunk, amely az egyház felállításáról szól: „És én mondom neked, te vagy Péter, és erre a sziklára alapítom egyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.” A pokol tehát, mielőtt a kárhozottak helye lenne, elsődlegesen a rossznak a városa, a sátnak, Krisztus ellenségének birodalma.

A pokolra vonatkozóan négy alapvető kérdés bontakozott ki az egyházatyák és a későbbi hittudósok elmélkedésében: 1. a bűntettesek természete, 2. a pokolba lépés pillanata, 3. a pokol lakói, 4. a pokol fennállásának időtartama. G. Bardy foglalkozik velük. A könyvnek közel

negyedrészt teszi Ch. V. Hérís nagy monográfiája, amelynek „A pokol dogmája és a teológia” a címe. Igen érdekes két másik tanulmány is. Az egyikben B. Dorival vizsgálja fel, hogy miként alakul a pokol víziója a képzőművészetekben, a másikban J. Guittón vizsgálja, hogy milyen szerepe van a pokolnak a mai közszellemben.

*

Egyetemi tanulmányaim kezdetén, amikor még összehasonlító nyelvésznek indultam, nagyon érdekelt a kérdés, hogy mennyiben lehet új életre kelteni a már halottnak számított nyelveket. Ezért figyeltem fel akkoriban a provanszál és a katalán nyelv szerelmeseinek új irodalmi kísérleteire is. Ma már azonban kétségtelen, hogy hasztalan kapta meg a francia Mistral a Nobel-díjat, s hiába tett szert hírnévre a spanyol Verdager, sem a provanszál, sem a katalán nyelv nem fog többé az élő kultúrnyelvek sorába kerülni. Nem járt sikerrel a walesi kelta nyelv feltámasztása sem. Talán legbiztatóbb még Európában az írországi gael nyelv jövője, amelynek módszeres fejlesztésében a nemzeti büszkeség visz döntő szerepet.

Mert hogy a nemzeti büszkeség és önérték milyen hatásos tényező lehet ebben a vonatkozásban is, immár világosan igazolja az új zsidó állam, Izrael példája, ahol a héber nyelv meglepő gyorsasággal halad a teljes diadal felé. Ennek a nyelvnek helyzete, mint tudjuk, sokáig hasonló volt a latinéhoz. A zsidóság szent könyvei héber nyelven íródtak, ennek ismeretét nem nélkülözhetette tehát a hittudomány és a magasabb vallási oktatás. Már a XVIII. században azonban — mint B. M. Strachey írja a *Time and Tide* hátsóján — a rögzített klasszikus héber mellett felülvizsgálta a modern héber is. Kapcsolatban volt ez azzal, hogy az orthodox zsidóság mindinkább kilépett a gettóból s értelmisé-

gi elemei, akik vallási vitákban megszokták a héber nyelvet, a nemvallási jellegű fogalmakra is próbálták héber szavakat találni. Az így kialakuló modern héber azonban közel száz évig csupán irodalmi és meglehetősen mesterkelt nyelv maradt. Fordulat ebben csak a mi századunkban következett, amikor a Palesztinába irányuló kivándorlások nyomán megzaporodtak ott az új zsidó települések. A különböző nyelvtérületekről érkezőknek szükségük volt valami közös nyelvre. Kézenfekvő lett volna, hogy a jiddist válasszák, ezt a 10 százalékban héber, 25 százalékban szláv és 65 százalékban német, közte középelnémet szavakból összeállított zsargont, amelyet az európai és az amerikai zsidó szórványok általában megértettek, az egyházi és értelmiségi vezetők azonban, akiket prófétai lelkiület és erős nacionalizmus fűtött, mind a tiszta, bár modern héber mellett foglaltak állást. S minthogy a telepések túlnyomó többsége akkoriban még a mélyen vallásos réteghez tartozott, az ösztönzés meghallgatásra is talált, úgyannyira, hogy a későbbi bevándorlók befejezett tény elé kerültek. Közrejátszott természetesen az a mozzanat is, hogy a bevándorlókhoz közel egyharmada eleinte az arab nyelvtérületről érkezett s ezek bármely más nyelvnél könnyebben sajátíthatták el az arabbal szoros rokonságban levő héber nyelvet.

A héber nyelvészek magas színvonalának köszönhető azóta, hogy a türelemmel és fáradsággal kimunkált modern szókinés valóban hű továbbfejlesztése a klasszikus hébernek. A nyelv gondozását — írja Strachey — egyik legfőbb feladatának tekintti a zsidó állam. A jeruzsálemi egyetemen állandó bizottság dolgozik a héber szótáron. A cél az, hogy a folyton felmerülő új fogalmakra eredeti héber és nem idegen nyelvű gyökerekből szerkesszék meg a szavakat. S ez az igyekvésük annyira sikeres, hogy a szókinés szinte fan-

tisztikus növekedése ellenére a klasszikus és a modern héber között megközelítően sincs akkora különbség, mint a középkori és a mai angol között.

Igazában élő nyelv azonban csak azóta lett a héber, amióta felnőtt a már Palesztinában született gyermekek első nevezéke, amelyet már úgy neveltek, hogy anyanyelvként beszélje a hébert. Ez az oka annak, hogy a héber vitán felül az első és egyetlen helyet foglalhatta el a mesterségesen feltámasztott nyelvek között. Mert akiknek anyanyelvük lett a héber, azok már nem agyuk és akaratuk megfeszítésével, kötelesség-érzetből és tudatosan beszélnek héberül, hanem ösztönösen és magától értetődő természetességgel. Azok már nem egyszerűen csak hemagolják és utánozzák az úttörők új-klasszikus szövegeit, de maguk is teremtenek új szavakat és fordulatokat. A narancsot például „tapuach zahav”-nak mondja a klasszikus héber, ami szó szerint annyi, mint „aranyból való alma”. A mindennapi élet azonban nem tűri, hogy ilyen hosszú szót és ennyi időt vesztlegessenek egy olyan gyümölcs megjelölésére, amely a legközhísebb a mai Izraelben. A már héber anyanyelvűek ajkán tehát hamar megtörtént a szóösszevonás: a „tapuz”, amely immár álta-

lánosan elfogadott neve a narancsnak. S ez a természetes fejlődés, amely magával hozza a rendhagyó igék és a többi kivételek egyszerűsítését is, biztosítja a legnagyobb mértékben az új héber nyelv életképességét.

Megeshetik persze, sőt valószínű is, hogy a következő ötven vagy száz év alatt — különösen, ha megint nagy tömegekben érkeznek másnyelvű bevándorlók — erősen el fog hajlani az új héber a klasszikus mintától, de az már ma sem kétséges, hogy a héber marad az új állam zsidóságának nemcsak hivatalos, de köznapi nyelve is. A zsidó vezetők is tisztában vannak azzal a veszedelemmel, amely a további bevándorlások nyomán a héber nyelv tisztaságát fenyegeti. Ezért van az, hogy a kormány egyre nagyobb számban állítja fel az ingyenes nyelviskolákat, amelyekben a normális képességű egyének öt hónap alatt annyira megtanulhatják a hébert, hogy a gazdasági élet bármely ágában megállhatják helyüket. Ezek az iskolák, amelyeknek „alpanim” a nevük, mindinkább kiterjeszkednek a közép- és magasfokú nyelvoktatásra is, amelyet ugyancsak költségmentesen vehetnek igénybe az állam polgárai.

A KIS ÚT

Lelki életemnek állandó problémája az elmélkedés. Legtöbbször nem vagyok megfelelő hangulatban és rengeteg munkám, elfoglaltságom mellett időt is nehezen tudok rá szakítani. Mitévő legyek?

Kérdésére Rupert Müller, a neves aszketikus író szavaival válaszolunk. Ő a napi elmélkedésről ezt írja:

Minden emberi képességet, hajlamot, művészetet gyakorlással kell kifejleszteni és megtartani. Aki képességeit nem használja, előbb-utóbb elveszti őket. Az énekhang csengését, erejét, hajlékonyságát és terjedelmét rendszeres tanulással ismerni lehet; de csökkenteni is, ha nem használják.

Igy vagyunk az elmélkedéssel is. Természetes és természetfeletti értelemben is vonatkozik rá a Miatyánk könyörgésének törvénye: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma!” Legtöbbször azért nem teszünk szert rendszer tudásra, azért nem érünk el látható eredményt, mert a rendszertelen gyakorlat sohasem szül igazi mestert. Az elmélkedés mindenkor időtartama nem is olyan fontos, mint a rendszeres ismétlődése. Az elmélkedés művészete és mélységi hatása a ritmikus ismétlődés függvénye. Itt az első áldozat, amelyet a benső imádság kegyelméért meg kell hoznunk.

Ezt az áldozatot nem szabad tudatlanra venni, még kevésbé az „elmélkedés gyönyörűségeiről” szóló szép szavakkal elkenni. Ez azt jelentené, hogy az elmélkedést szórazással vagy élvezethajhászással cseréljük fel. Ilyen alárendelt célokat akkor keres az elmélkedés, amikor valamilyen megnevezhetetlen öröm utáni vágy lepi meg az embert, vagy ellenkezőleg egyedül és csalódottnak érzi magát. Nem arról van szó, hogy az ilyen lelki állapotot, mint kiindulópontot mindenképpen el kell utasítani. De hangsúlyozni akarjuk, hogy az elmélkedés nem

függhet egyedül ettől. A megfelelő hangulat segítségünkre van, de ha ellenkező szelek fújnak, a küzdelmet azért nem szabad abbahagyni.

Nem mentés, hogy nincs rá idő. Ha valaki arról panaszkodik, hogy nem tudja idejét megfelelően beosztani, ezzel csak azt bizonyítja, hogy hiányzik belőle a komoly elszántság, a hűség és őszinteség. Ha viszont valaki vállalja a meghozandó áldozatot, ezzel hitet tesz a lélek benső életének törvénye mellett. Ezt a benső életet pedig éppúgy ápolni, iskolázni, tökéletesíteni kell, mint a lélekzés technikáját.

Ez a hasonlat mingyárt még valamit eszünkbe juttat. Azt a viszonyt, amely a lélekzés és a jó levegő között áll fenn. A tiszta levegőben jobban, könnyebben, mélyebben lélekezik az ember. Így kell az elmélkedőnek is arra törekednie, hogy a napot — mindig csak a mai nappal van szó — tiszta levegővel töltsse meg. Arra az életre gondolunk itt, amely Isten titokzatos jelenlétében zajlik. Ez a jelenlét bennünk van, körülvesz, beborít minket fényköpenyvel, áthatol rajtunk, mint a fénysugár, és eláraszt a szépség csodálatos és egy más világba utaló képével.

Csak a napi elmélkedés tartja fenn és ápolja ezt az állandó kapcsolatot Istennel, amely nem csak természetfeletti sikon érvényesül, hanem a természetes sikon is nemesevé, finomodást, szellemi fejlődést jelent. Ha azután egy nap a külső események, a túlzott igénybevétel valóban nem hagy helyet az elmélkedésnek, lelkünk belső vágyakozása szakadatlanul a végső magunkba szállás és magunkból kiszakadás

órája felé taszít majd bennünket. Az elmélkedés mindennapossága így kapja meg az őt megillető helyet és így torkollik majd mind gyakrabban valóságos benső imádságba.

Aki el akarja sajátítani az elmélkedés művészetét, a mindennapi kenyerért könyörögve gondoljon az elmélkedő imádság mindennapos lelkesmeretes gyakorlásához szükséges erő és hűség adományára is.

Rupert Müller szavaihoz még csak annyit tehetünk hozzá, hogy az elmélkedéshez nem szükséges egy tét-

len órát kiszakítani. Elmélkedni vilámoson, autóbuszon vagy háztartási munka közben is lehet. A lényeg az, hogy az arra szánt időben valóban Isten jelenlétébe helyezzük magunkat és ebből a szemszögből vizsgáljuk meg életünket, cselekedeteinket és helyzetünket a benáttak körülvevő világban. Figyelmébe ajánljuk azonkívül a Vigilia 1952 februári számát, amelynek ugyanebben a rovatában részletesen foglalkoztunk az elmélkedés mikéntjével.

NAPLÓ

SZENTMISE TELEVIZIÓ. Kölnben ez év március 25-én — Németországban először — szentmisét közvetítettek távolbalátón. Az adás nem volt nyilvános, meghívott papok és világiak vettek részt rajta. Utána megbeszélést tartottak s arra a megállapításra jutottak, hogy a szentmise televíziós közvetítését általánosságban javallják, egyelőre azonban ajánlják annak az egyházi év csúspontjaira való korlátozását.

Az adás korántsem keltett egyöntetűen kedvező élményt. Volt, aki oly közvetlenül élte át e szentmisét, „mintha csak az áldoztató rácsnál térdelt volna“; volt viszont, aki úgy találta, hogy „inkább voltak nézők, mint résztvevők“ s a szent cselekménnyel nem tudtak valódi kapcsolatot találni. Ez utóbbi, Hilde Hermann a „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ hasábjain megjelent beszámolójában kifogásolta az adás túlzott filmszerűségét, elmerülést zavaró nyugtalanságát is. De túl e technikai és rendezésszerű foglalkozásokon, fölmerülnek a televíziós szentmisével kapcsolatban fontosabb kérdések is. Clemens Münster foglalkozott némelyikükkel a „Hochland“ júniusi számában. Fejtegetéseinek lényege: a távolbalátás végeredményben a publicisztika egyik formája, a liturgia pedig „optikailag hatásos s a kultikus cselekmény megfelel a távolbalátás dramaturgiájának“; érthető tehát, ha a televíziós állomások szívesen szerepeltetnék programjukon ökölvívó mérkőzések és divatbemutatók mellett szentmisék közvetítését is. Ez a szomszédság, ez a környezet azonban nemcsak hogy ellenkezik a liturgia szellemével, hanem már-már — írja Münster — „szentségtörés, melyet vajmi kevésbé enyhít a résztvevők jószándéka“. Adási időben bárhol elképzelhetünk televíziós vevőkészülékeket, konyhában, bárban vagy hotelszobában egyaránt, s az élet legkülönbözőbb, legközömbösebb helyzeteiben, munka közben, szórakozás vagy társalgás közepett nézőket: nem jár-e ezzel szükségképpen együtt a szent cselekmény megengedhetetlen pro-

fanálása? Hogy arról ne is beszéljünk, amit Münster „tűrhetetlen kétértelműségnek” nevez! A hívó katolikus, — mondja — tudja, hogy a televíziós közvetítésnél nincs jelen maga a szentség, annak látható jeleit viszont ugyanakkor kétségtől szemből lehet látni; így aztán nem tudja, nem esik-e bálványimádásba, ha vallásos tiszteletét kifejezésre juttatja. S utal Münster a kölni közvetítésen tett megfigyelésre: Úrfölmutatáskor az egyik jelenlévő egyházi férfiú letérdelt a vevőkészülék előtt, míg a többiek kényelmesen ülve maradtak.

Abban természetesen valamennyien egyetértettek a kölni vita résztvevői, hogy a televíziós mise semmiképpen sem „érvényes”, mert ahhoz feltétlenül szükséges a „praesentia physica”: az Óltáriszentséget semmiféle készülék sem „közvetítheti” s az áldozatban való részvételhez okvetlenül valóban, testileg, fizikailag is „jelen kell lennünk”. Bizonyos lelki kapcsolódás a szentséggel azonban a távolbalatón át nyilván elképzelhető; s azt sem szabad alábecsülni, milyen jótekonny lehet egy-egy ilyen televíziós szentmise-adás a valódi részvételben akadályozottak, elsősorban a betegek számára.

Megszólalt a vitában Karl Becker is; a problémák — írta — mind a technikai gyarlóságokból következnek s a technika fejlődésével meg is fognak szűnni. Elvi aggályok pedig nem lehetnek, mert „attól a pillanattól fogva, hogy az örök Ige belépett a teremtet világba, megadatott a lehetősége annak, hogy minden teremtményt és a teremtet természet minden törvényét a megtestesült Ige szolgálatába állítsuk; s hogy a szentmisét közvetítsük-e távolbalatón, az pusztán tapintat és pedagógia kérdése”. Hogy a televízióban kapott „kép” elterelheti a figyelmet a „lényegről”, magáról az Igéről? — ahogyan a vita egyik francia részese, Auguste Sehorn állította — Karl Becker szemében alapítalan aggodalom, amelyet megintcsak az Inkarnáció teológiájára utalva igyekszik elhárítani. Miért vonjunk határt „Ige és Kép” között — kérdezi —, mikor „az Ige magában csak rész s ha az Ige magában elegendő volna, az Ige nem vált volna testté és értelmetlen lenne a Szent János mondása: és láttuk az ő dicsőségét (1, 14).” Egy fénykép például nem közvetítheti a „találkozást” azzal, akit ábrázol? „Sokat beszélek a freiburgi domban — mondja Karl Becker — s a mikrofon elviszi hangomat a templom legvégső zugába is. Megrontja talán ez a műszer az Igében jelenlévő Úrral való közvetlen találkozást? Vagy egy másik példát hozok elő. Egy zarándok egészen hátul szorong a tömegben a római Szent Péter templomban s messzelátón követi az oltáron folyó szent cselekményt. Kevésbé vesz ezért részt benne?”

Nyilvánvaló, hogy Karl Becker fejtegetései és ellenvetései elsiklanak a kérdés mellett. Más egy mikrofonon szétszűrött szentbeszéd — ami egyáltalán nem szent cselekmény és áldozat — és más a szentmise; más valóságosan jelen lenni a szentmisén s úgy könnyíteni meg részvételünket, hogy messzelátót használunk, s ismét más jelen nem léve a televízió képein át szemlélni az áldozat mását. S igaz ugyan, hogy a világon mindennek a testté lett Igét kell szolgálnia, de aligha úgy, hogy e testté lett Ige oltárainkon a világ végezetéig megújuló Áldozatát is egy bizonyos — talán tetszetős, de fölszínes — vallási propaganda érdekeinek

vetjük alá, akaratlanul is — de a televízió át szükségszerűen és óhatatlanul — kivetkőztetve azt a maga kultikus és lényegéhez tartozó misztérium-jellegéből. Nem mintha a szentmisét, mert misztérium, titokban kellene bemutatni; hanem — jegyzi meg Schorn — „a misztériumban rejtőző Istenségnek tartozunk vele, hogy látható jeleit is megoltalmazzuk a profanálásnak még a lehetőségétől is“.

Münster egyébként korunk egyik jellemző tünetét látja a televíziós szentmisében. Abban a törekvésükben, hogy „mindenkinek mindene legyenek“ s hogy ennek érdekében a technika legfrissebb alkotásait is nyomban kiaknázzák, egyes keresztények könnyen megfélemedeznek bizonyos „határokról“; mindenáron „hatni“ akarnak, és nem egyszer éppen az ellenkezőjét érik el: elriasztanak. Vagy pedig beérik látszat-hatásokkal. Így a televíziós szentmise esetében is, mely lehet hatásos ugyan, de mindig fönnáll a veszélye annak, hogy ez a hatás nem jut tovább a főlészínél, s igazán nem éri meg, hogy kedvéért földadjuk a kultusz misztériumát. „Még a katolikusok közt is vannak — írja Münster —, akik Jézus Krisztus történeti valóságát mégsem veszik annyira szó szerint, mint mondjuk Julius Caesarét.“ Vannak, sajnos — teszi hozzá a kérdést ismertető „Orbis Catholicus“ — „akik a keresztdózat megújításának és az átlényegülésnek a valóságát sem veszik komolyabban és inkább szó szerint“. A televíziós szentmise bizonyára nem az a mód, ahogyan ezt a valóságot a hívők szívében elmélyíthetjük s a közömbösökben elvethetjük. (o. c.)

A NORVÉG KATOLIKUSOK ÜNNEPE. A maroknyi norvég katolikusság ez év nyarán méltó fénnel és bensőséggel ünnepelte meg a trondhjemi, akkori nevén nidarosi érsekség felállításának nyolcszázadik évfordulóját, ami gyakorlatilag egyet jelentett az önálló norvég hierarchia megszervezésével. A norvég katolicizmus akkor már többszáz éves multra tekinthetett vissza. Meghosszúsítására a királyság megalapítójának, „Széphajú“ (Harfagr) Haraldnak (860—930) Angliában nevelkedett fia, Jó Hakon (938—961) tette az első kísérletet. Az egyébként derék uralkodó térítő buzgalma azonban hamar lelohadt; uralkodása végén már közelebb állott a pogánysághoz, mint a kereszténységhez. Egészen más ember volt e tekintetben Harald dédunokája, Olaf Trygvason (995—1000), a viking korszak egyik romantikus hőse. Túlzott szigorúságával azonban éppen az ellenkező hatást érte el; sokakat inkább elriasztott, mint megnyert a kereszténység számára. Az igazi apostol csak Szent István kortársának, Szent Olaf királynak személyében lépett fel. (1016—1030) Ez a szent király körülbelül azt a szerepet töltötte be népe történetében, mint magyar kortársa a zsenge magyarság életében: egyfelől elszántan védte nemzetét függetlenségét a minduntalan beavatkozó angolokkal és svédekkel szemben, másfelől angol térítő papjaival fáradhatatlanul hintette a kereszténység magvait. Eszközeiben nem igen maradt mögötte nagybátyjának, Olaf Trygvasonnak és a megátalkodott pogányságot ő is akárhányszor halállal büntette. Ezzel természetesen végleg elidegenítette magától pogány alattvalóit, akik pedig, főleg a parasztság sorában még mindig igen tetemes szám-

mal voltak. Emiatt véres összeütközésre került sor, mely a szent király halálával végződött. (1030. július 29.)

A vértanú király kiontott vére ezúttal is áldást hozónak bizonyult. Fia, a derék Magnus király (1035—1047) végleg meghonosította, utódai pedig megszilárdították a kereszténységet. Csak az volt a baj, hogy az egyházi szervezet fejlődése nem tartott lépést a térítés művével. Norvégiának hosszú időn át nem voltak egyházmegyéi, hanem csupán vándorpüspökei, akik a szükségnek megfelelően majd itt, majd ott rendezték be székhelyüket. Csak jóval később alakultak meg az osloi, nidarosi, stavangeri és bergeni püspökségek. De ez még távolról sem jelentette az önálló norvég hierarchia kialakulását. A nevezett püspökségek ugyanis egyházjogi tekintetben előbb a német hamburg-brémai, később pedig a dán lund-i érsekségnek voltak alárendelve.

Ez az alárendelés természetesen bántotta a politikai függetlenségükre büszke norvégek önértetét. Szerettek volna egyházi téren is a maguk urai lenni. Ezt azonban csak a kereszténység legfőbb fejének, a pápának segítségével érhették el. A viszonyok kedvezőknek látszottak. A szomszéd dánok és svédek a maguk ügyesbajos delgaival voltak elfoglalva; támadástól tehát nem kellett részükről tartani. Ha lehet, még kedvezőbbben alakult a németországi helyzet. A hatalmas Barbarossa Frigyes csak az imént (1152. március 4.) lépett a birodalom trónjára és egyelőre sokkal jobban el volt foglalva trónja megszilárdításával, semhogy az utóbbi évtizedekben megfogytakozott skandináviai német befolyás helyreállítására gondolhatott volna. Viszont a Szentszéknek életbevágóan fontos érdeke volt a feltörekvő nemzetek önállósulási törekvéseinek felkarolása; nemcsak a VII. Gergely pápától kezdeményezett nagyszabású egyházi reform továbbterjesztésére, hanem politikai szempontból is. Hiszen az új császártól képviselt hatalmi törekvések semmi kétséget nem hagytak a tekintetben, hogy a pápaság és császárság második harca elkerülhetetlen. A pápaság szempontjából tehát nem volt közömbös, hogy minél több szabad nemzet támogatását vagy legalább rokonszenvét biztosítsa magának.

Ilyen körülmények közt könnyű elképzelnünk, hogy az 1153. év tavaszán Rómába érkezett norvég követtség a lehető legszívesebb fogadtatásban részesült. III. Jenő (1145—1153), habozás nélkül hozzájárult az önálló norvég hierarchia megszervezésének tervéhez s a terv gyakorlati kivitelezésével egyik legbefolyásosabb tanácsadóját, az angol Breakspeare (Dárdatörő) Miklós bíborost bízta meg, aki egyszerű szolgálégényből lett a Szent Rufusról nevezett ágostonos kongregáció tudós kanonokja, majd perjele, hogy a végén IV. Adorján néven mint pápa fejezze be életét (1154—1159). A kiváló gyakorlati érzékkel megáldott főpap azonnyomban megindult küldetése színhelyére. Megérkezése után alaposan szemügyre vette a helyzetet és a trondhjemi püspökséget érett megfontolás után érsekség rangjára emelte és Birgisson János személyében mindjárt ki is nevezte az első érseket. Utána pontosan körülhatárolta az új metropolita területét és a már meglevő három norvégiai püspökségen kívül Grönland, Izland, továbbá a Hebrid-, Faröer- és Orkney-szigetek egyházmegyéit is neki rendelte alá. Így a nidarosi metropolita 13 suffraganeus püspökével

Észak legtekintélyesebb metropolitája lett; tekintélyesebb, mint az ugyanakkor kinevezett upsalai érsek.

Miklós bíboros azonban nem érte be ennyivel. Az egyházi viszonyok rendezése és több új püspök felszentelése után ugyancsak Trondhjembe nemzeti zsinatot hívott össze, a norvég, sőt az egész skandináv egyháztörténelem legnevezetesebb zsinatát. Megjelent rajta többek közt mind a három norvég király (II. Eysteinn, II. Sigurd, I. Inge), az új metropolita valamennyi püspöke és minden püspökség képviselőjében tizenkét előkelőség. A zsinat, mely már külső összetételében is, de még inkább szellemében a gregoriánus eszmék teljes diadalát jelentette, számos fontos határozatot hozott, melyek döntőleg hatottak Norvégia egyházi, kulturális és szociális viszonyainak későbbi alakulására. Így bevezette a péterfillér fizetését, kötelezővé tette a papi nőtleniséget, a városokban megtiltotta a fegyverviselést stb. Norvégia tulajdonképpen csak ezzel a zsinattal lépett be az európai keresztény nemzetek közösségébe. Végül a bíboros azzal tette rá a koronát művére, hogy megvetette alapját a skandináv gótika gyönyegének, a trondhjemi székesegyháznak. Nem esoda tehát, hogy a norvég nép századokon át „a jó bíboros” néven őrizte emlékét.

Középkori történelmük e kinagasló eseményének méltó megünneplésére sereglettek össze a norvég katolikusok Trondhjembe, az ősi Nidarosba folyó évi július hó 26-án és 27-én. Az ünnepelésből a Szentatya is ki akarta venni részét; ezért Griffin westminsteri bíboros-érsek személyében külön képviselőt küldött. Griffin érsek legátussága kétszeresen is nagy örömet jelentett a norvég katolikusok számára; egyrészt azért, mivel atyáikat annakidején elsősorban az angolszász papok fáradózása vezérelte a katolikus Egyházba, másrészt meg azért, mivel Griffin ma ugyanazt az egyházmegyét kormányozza, mely valamikor Breakspeare Miklóst is adta.

A pápai legátuson kívül az északi katolicizmusnak úgyszólván valamennyi nevesebb képviselője jelen volt a bensőséges ünnepen. Így ott volt Manger Jakab, az újonnan kinevezett oslói püspök, Rueth János trondhjemi apostoli helynök, Wember János északnorvégiai apostoli prefektus, Suhr Tivadar dán püspök, Nelson Ansgár, Svédország helyettes apostoli helynöke, Cobben Vilmos finnországi és Gunnarson János izlandi apostoli helynök.

Az ünnepi program, melyet egy külön erre a célra kiküldött bizottság állapított meg, július 25-én este kezdődött a pápai legátus fogadásával. Másnap, 26-án reggel a bíboros nagyszámú kíséretével és a körmenetbe zárkózott hívekkel a Szent Olaf-egyházból a helyi főiskola melletti tágas térre vonult és ott fényes segédlettel főpapi misét pontifikált. Misközben Mangers püspök behatóan méltatta Breakspeare bíboros norvégiai működésének jelentőségét. Ugyancsak 26-án délután a főiskola nagytermében jól sikerült ünnepséget rendeztek előadásokkal, ének- és zene-számokkal. Végül 27-én reggel az egész ünneplő közönség kivorult a közelfekvő stiklestadti esatérre, ahol Szent Olaf 1030. július 29-én halálát lelte. Itt a bíboros a vértanú király hamvait magában rejtő kis kápolnában ismét főpapi misét mondott. Utána Haakonsen Dániel jónevű katolikus történetíró méltatta a középkori norvég katolicizmus érdemeit. Este ünnepi fogadás zárta be

a szép ünnepséget, melynek sikere nem kis mértékben emelte a norvég katolikusok önértéket. bg.

HORVÁTH JÁNOS ÚJ KÖNYVE, „A reformáció jegyében“ a Mohács utáni fél évszázad magyar irodalomtörténete. Irodalmunknak egy olyan mozgalmas, szakadatlan forrongásban levő, lépten-nyomon új jelenségeket fölmutató korszakáról szól, amelyhez hasonló csak egy van: a 18.—19. század fordulója. Óriási anyagot dolgoz föl s ezt nem műfajok, hanem az irodalmat irányító tényezők szerint rendezi — ami egyik legnagyobb újsága — s ezzel irodalmi szempontú szerkezetet nyer. Az első korszakban, mely a Mohács utáni 25—30 évet öleli föl, néhány nagybirtokos család (a Perényiek, Nádasdy Tamás, Enyingi Török) műveltség és irodalomszervező szerepe bontakozik ki az olvasó előtt: a művek az ő költségükön jelennek meg, az írók az ő pártfogásuk alatt élnek, és egymás közt, ha nem is „irányt“ vagy „iskolát“, de mégis bizonyos lazább „csoporthoz“ alkotnak. A második korszakban aztán még inkább irodalmi jellegűvé válik ez a csoportosulás: most már a nagy reformátor író-egyeniségek köré tömörülnek a kisebb írók. Ez kétségkívül maga az anyag-sugallta, ennél fogva természetes rendszerezése a kor irodalmi emlékeinek, és Horváth János átfogó pillantása kellett hozzá, hogy ezeket az összefogó szempontokat a kor kavargó irodalmi életéből kielemezze. De tekintete nem marad a viszonylag rövid — mintegy ötven esztendő kitévő — kor szűk határai közt. Mint korábbi műveiben, „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ és „Az irodalmi műveltség megoszlása“ címűekben, a kort „mint a magyar irodalmi fejlődés egyik izületét veszi vizsgálat alá“. Irodalomszemlélete a középkor végétől a 19. század elejéig tartó időt bizonyos szempontból egységesnek fogja föl: a „megozslás“ századait látja benne. A kezdetben egyszerű, vallási alapú és latin nyelvű irodalmi műveltség e századokban sokféle oszlik: vallásos (ezen belül ismét többféle) és világi, latin és magyar nyelvű ágra; míg aztán a sokféle ág a 19. század elejére egy nemzeti szellemű szépirodalom egységébe fut össze. A nyelvi kétféleséget mondja Horváth János e kor legjellemzőbb vonásának. Mégis, a Mohács utáni félszázad irodalomtörténetét olvasva, szinte meglepő, hogy a magyar nyelvűhöz viszonyítva aránylag milyen kevés a latin művek száma. Ezek jórésze is a külföldön megjelentek közül kerül ki, amelyek tehát külföldi olvasóközönségre is számot tartottak. Ez is jelzi, mit tett a reformáció a nemzeti nyelvű irodalom felkarolására.

Mert a korszak „a reformáció jegyében“ áll. Horváth János nyomról-nyomra végigkíséri a fejlődést az erasmista kezdetektől azokon a különféle „hitmegújító és tisztító törekvéseken át, melyek az evangélium jegyében indultak volt el“ és amelyek „utolsó hullámvérésükkel az Őszövetségbe torkollottak vissza“. Közben a leg gondosabb elemzéssel mérlegeli a kor szereplőinek felekezeti hovatartozását és kimondatlanul is arra az álláspontra helyezkedik, hogy míg az ellenkezőre határozott jel nincs, addig katolikusnak kell az illetőt tartani. Fejtegetései nyomán most már bizvást katolikusnak tarthatjuk nemcsak Nádasdy Tamást, nemcsak a szentírásfordító Komjáti Benedeket, Pesti Gábort és Sylvester Jánost, hanem Tinódi Sebestyént is.

Horváth János nem mondja ugyan ki, de művéből nyilvánvaló: a kor irodalma annyira forradalmian új, hogy alig van valami kapcsolata a középkori magyar irodalommal. A protestáns énekszerzők ugyan kezdetben bőven merítenek a középkori egyetemes himnusz-kincsből, de kódexirodalmunktól úgyszólván független ez az irodalom. Csak egy biztos tényre tud Horváth János rámutatni: Komjáti Benedek nyilván használta a Döbrentei-kódex szentírásfordítását, magát a kódexet vagy annak valamely másolatát.

Ha a kódexirodalom hagyományára nem is épít, annál gazdagabb viszont az a hagyomány, melyet ez a kor a következők számára fölhalmoz. Finom érzékkel hozza napvilágra például Horváth János azokat a stílus-elemeket, amelyeket a törtéias ének fejlesztett ki és amelyek Balassi és Zrínyi költészetében virágoztak ki igazán. Különösen érdekes Tinódi és a Turi György halálát megénekelő Névtelenen át annak a folyamatnak a szemléltetése, amely a 16. század végvári vitézét fokozatosan eposzi hőssé költőiesíti.

Ha filológiaiilag nem is mutatható ki a kor és a középkor magyarnyelvű irodalmának érintkezése, annál nyilvánvalóbb ez a két kor szellemében. Mélységesen vallásos ez a félszázad is. „Magának a vallásnak életbeli jelentősége korántsem csökkent, sőt a harcok és viták hevéből nyilvánvalóbbá lett. A vallásnak a humanizmus és a középkorvégi visszaélések folytán válságba jutott eszmei vezérszerepét a reformáció — új egyházakban, változott dogmatikával — helyreállította s ezzel a vallás uralmát a műveltség (és az irodalom) világában évszázadokkal meghosszabbította, új szervezkedésre ösztönözve a katolicizmust is“. S áll ez az érintkezés egy másik területre is: Horváth János újból megerősít annak a régi megfigyelésnek az igazságában, hogy multunkban a vallásos és nemzeti érzés összefonódva jelentkezik. „A vallásos szempontú nemzetiség, vallásnak és hazafiságnak ez a benső szövetkezése az egész századra jellemző marad“.

De a vallás nem egyetlen csillagzata a kor szellemi és irodalmi életének. Igen fontos tényezője marad a humanizmus is, és éppen ez biztosítja a töretlen átmenetet a Mohács előtti Magyarországból az újabb kor háromfelé szakadt Magyarországra. Erasmus, majd Melanchton a kor két leg tiszteltebb szellemi vezére, tanítója és legtöbbet idézett tekintélye. Horváth János mindvégig szemmel tartja a humanista műveltség fokozatos átáramlását a magyar nyelvbe és a világi elem lassú térfoglalását az irodalomban. Pedig ez majd csak a század végén virágzik ki; hiszen a széphistóriák föllendülése és maga Balassi is már kívülesik azon az időszakon, melyet a könyv fölöl.

Horváth János nemcsak az irodalomtörténet nagy mestere, hanem kitűnő esztéta is: szembe kell néznie az alkotások művészi értékelésének kérdésével is. Igazságérzettel, finom tapintattal, a kor lelkiületébe helyezkedve teszi ezt. Tárgyilagosan, de szeretettel közeledik a művek formai oldalához, s közben szüntelen nevelő olvasója ízlését. „Hűség a bibliához, okulás belőle: ez volt Batizi András célja, „s nem szórakoztatás és ékitgetés — írja. — Féltség álláspont volna őt s e nemben követőit mint epikus költőket itélni meg. Csak azt várjuk tőle, amit maga akart; értsük, érezzük meg vallásos és erkölcsi ihlete komolyságát s le-

gyen érzékünk a testetlen szépségek iránt is“. „Igazsággal ítéljünk a kor énekeseiről. Ők nem költeményt akartak írni, de azért lehetett bennök szikrája a költőtehetségnek: prózaiak lehettek előadásukban, de nem érzéketlenek tárgyuk erkölcsi szépsége iránt.“

Igazsággal ítéljünk a kor énekeseiről! Szeges gonddal és behatód elmélyedéssel teszi ezt Horváth János a kor verselési technikájának vizsgálatában is. Ennek az elemzésnek föltűnően sok időt szentel. Csak idevágó végső következtetését iktassuk ide tanulság okából: „Ne híreből ítéljük hát meg ezt a verselést, hanem alárendelve magunkat az akkori mód szerint megverselt szövegek közvetlen hatásának. S ne is későbbi, tapasztaltabb vagy kényesebb ízlés (Szenczi Molnár, Kazinczy) ítéletét tegyük magunkévá, hanem az egész századét, mely versen azt értette, amit az énekszerzők adtak eléje, s versül be is érte azzal“.

Arany János tudta így megértetni s megszerettetni tanítványaival a régi magyar irodalmat. (Fekete Antal)

EZERNYOLCSZÁZFELE MIATYÁNK. Kertész Kálmán a veszprémmegyei Öskő falunak volt a plébánosa. Nagyműveltségű ember volt, beszélt németül, olaszul, franciául, angolul s eszperantóul, jóformán egész Európát beutazta és sokat búvárkodott a világ legnevezetesebb könyvtáraiban. Szorgalmas kutatásokkal és széleskörű levelezéssel rendkívül érdekes gyűjteményt állított össze a Miatyánk szövegeiből. 1934-ben 1379 Miatyánk-szöveget vett, köztük szanszkrit, tatár, szingaléz, hottentolla, eszkimó, zulukaffer. A gyűjteményt művészien szép írással lemásolta és díszes tartóban személyesen adta át XI. Pius pápának, akitől áldást, köszönetet, emléklapet és sajátkezű aláírásával ellátott fényképet kapott. A szentatya a maga nemében páratlan gyűjteményt a vatikáni könyvtárban helyeztette el.

Kertész Kálmán ezzel nem hagyta abba vizsgálódásait. Tovább kutatott, s a rá jellemző ernyedetlen kitartással és szakértelemmel még 421 szöveget gyűjtött, amivel a Miatyánkok száma ezernyolcszázra emelkedett. 1940-ben halt meg Kassán. „Legdrágább kincsem a földön — írta élete végén barátjának, öskői ulódjának, e sorok írójának — életem nagy műve, melyet 1895-ben kezdtem, az én Miatyánk-gyűjteményem, mely 1800 szöveget tartalmaz... Nemcsak mint kézirat unikum, nemcsak e nemből egyedülálló munkatéljesítmény, hanem rendkívül hasznos forrásmű és segédkönyv is nyelv és írástörténelmi kutatóknak és íróknak.“

Ösindus tamul nyelven 13 változat szerepel a gyűjteményben, kettő eredeti kalligrafikus rajzolt írással. Egyéb indiai — malabár, oriya, bengáli, szanszkrit, telugu, szingaléz, stb. — nyelven még 82 szöveget gyűjtött egybe Kertész Kálmán, a csendes-óceáni szigetekről 29, a maláji nyelvterületről pedig 15 Miatyánkot. Kína, Tibet, Burma, Sziám nyelvében 58, arab tájnyelveken 49 szöveg található a gyűjteményben, eszkimóul 9, amerikai (köztük indián) nyelveken 117, ősefuszok, osk, unber, továbbá latin nyelven s olasz tájnyelveken 64, franciául 36, német tájnyelveken 92; az angolszász változatok száma 64. Érdekessége a gyűjteménynek a 18 cigány nyelvű Miatyánk-szöveg (12 magyar-cigány, 1 német, 2 cseh, 1 román, 1 bolgár és 1 török); s jellemző a gyűjtő szorgalmára, hogy ő maga is többször fölkeresett egy-egy cigánytanyát

„Miatyánkokért“. Érdekesek a jiddis szövegek is; számuk 25. Héber, rabbinusi és szamaritánus példányok is vannak, összesen 27; ezeket Kertész Kálmán részben a vatikáni és pannonhalmi könyvtárban gyűjtötte, részben Enten Emmánuel kassai rabbittól és Löwinger Sámuel budapesti rabbinus-főiskolai tanártól szerezte be.

A magyar szövegek száma 54, a legkorábbi 1440-ből való; 6 példány székely rovásírásu. Műnyelven 57 példányt őriz a gyűjtemény, köztük 5 volapüköt, 6 eszperantót, 6 idót.

Külön értéket jelent a gyűjtemény Jézus anyanyelvén, arámul, illetve szirkald nyelven írt 8 szövege. Az egyik ilyen arámi nyelvű és írásu szöveget a gyűjtő egy indiai püspök udvari papjától kapta 1932-ben; egy másikat a pannonhalmi könyvtár egy 1820-ban Bécsben megjelent arámi, illetve szirkald nyelvűkönyvében fedezte föl.

Kertész Kálmán — e vázlatos ismertetésből is kitűnik — nem végzett hiábavaló munkát páratlan szöveggyűjteményének összeállításával. Ahogyan XI. Pius pápa mondta neki: „Opus sane non inutile perfecisti“.

(Miklós József)

BREMOND ABBÉ. Húsz esztendeje, hogy Bremond abbé meghalt. 1865-ben született; az újabb francia irodalom „nagy“ nemzedékének, a Claudel, Gide, Valéry generációjának volt a tagja. Hatalmas életművet hagyott maga után, s ma, két évtized múltán e művet az esztétika, egyháztörténet és irodalomtörténet területén épp oly jelentősnek, kezdeményezőnek és maradandónak érezzük, mint amilyen fontosnak, sokszor egyenesen döntőnek kortársaira tett hatását s a költészet új szemléletének és értékelésének kialakításában vitt szerepét. A vallásosság és az irodalom történelmének kutatói nem kisebb érdeklődéssel és élvezettel tanulmányozzák az „Histoire littéraire du sentiment religieux en France“ hatalmas köteteit, mint a költészet kedvelői s a műalkotás titkainak bűvárai a „Pour le Romantisme“-ot, „La Poésie pure“-t vagy a „Prière et Poésie“-t.

Élvezettel, mondom; mert Bremond abbét olvasni, még ha a legnehezebb témákról ír is, élvezet. Csupa szellem, lendület, ötlet; ellenállhatatlan sodra van a stílusának; benne lüktet, ragyog, izzik egész délvidéki egyénisége, színes és gazdag temperamenuma. Ha van próza, mely az élőbeszéd erejével ragad el és győz meg, (ha nem is mindig, s ha nem is mindig véglegesen): Bremond abbé prózája, ez a jellegzetesen „parlando“ próza ilyen. Szinte a déli ember heves taglejtései is benne vannak; a „Prière et Poésie“ lapjain például — a költészet mibenlétéről szóló nem éppen könnyű fejtegetésekben — csak úgy hemzsegnek az „*eh! quoi*“-k s a heves élőbeszéd egyéb fordulatai. Nem az a tudós ő, aki szenvtelenül sorolja elő adatait és igazságait; Bremond abbé lelkes és szenvedélyes s a történelemben sem jár halottak közt, halottaknak kijáró merev tapintattal, hanem mint aki élőkkel beszél: javall és korhol, pártfogásába vesz és elutasít, támad, véd, vitázik, bizonyít, cáfol; sikraszáll egy Fénelon mellett s egy Bossuet ellen, a keresztény humanizmus mellett és a janzenista ridegség ellen; csupa élet, mozgás, villamosság. S a polemikus-

ban micsoda szellemesség, ügyesség, ironia! Elég elolvasni a „*Prière et Poésie*” elején azt a két kurta tanulmányt, amelyben legmakacsabb — és legértetlenebb — ellenfelei egyikének, a „*Temps*” akkor jóformán világszerte ismert kritikusának, Paul Soudaynak felel meg: három-négy gyors, fölényes ríposztja után ott áll Souday fedetlen mellel, védtelenül, kardját elejtve: egyetlen célpont az egész ember, s benne az egész nyakas „racionalizmus”, az öndöngős mestervívó kardjának. Vagy ahogyan a Bossuet bálványát ingatja meg fenkölt talapzatán, megkeresve a „*meaux*”-ban az embert s a sasszárnyak alatt a Fénélon ellen hegyezett karmokat; s a Fénélon ellen győztes Bossuet-ban a majdnem-janzenistát! Milyen ragyogóan, élően jellemez — egy Szalézi Szent Ferencet, Páli Szent Vincét, vagy kisebbeket, egy Richeome-ot például, vagy egy olyan kedves, eredeti alakot, mint a regényíró belley-i püspök, Camus volt! S hogy tud, milyen találóan — és milyen bőséggel szeret! — idézni; hogy bele tud hatolni egy-egy „hősenek” — s a legkülönbébbeknek: egy Madame Acarie-nak, egy Surin abbénak, egy Newman kardinálisnak — a lelkébe, egyéniségébe, lényének abba a centrumába, amellyel kapcsolatot semmiféle, bármily finom elemzés sem, hanem csak az intuíció, a teljes beleélés teremthet! Ha példát kellene keresnünk a Newman „*real assent*”-jére, arra amit az ő nyomán Blondel „*action*”-nak nevez s ami lényegében ugyanaz, mint a bergsoni intuíció: jellemzőbb, hitelesebb példát aligha találhatnánk a newmanista, blondelista — és a maga módján bergsonista — Bremond abbénál.

Az „*Histoire du sentiment religieux*” páratlan mű; arányai-ban, gazdagságában valahogyan a régi maurinusokra, hollandistákra, a szinte elképesztően munkabíró nagy anyaggyűjtőkre és földolgozókra emlékeztet. A vállalkozás hallatlanul új volt: nem a vallás, nem az egyházpolitika történetét írni meg, hanem a vallásosságét abban, ami a legbensőbb benne, az embernek Istenhez való viszonyát. A híres „Port-Royal”-ban Sainte-Beuve azt mondta: „*Nous ne parlons pas de la prière*”, nem beszél, nem is akar beszélni az imádságról. Nos, Bremond abbé semmi egyéb-ről sem akar beszélni, csak az imádságról. Ha a szót nem szigorúan teológiai, hanem kissé vulgárisabb értelemben használjuk, azt mondhatnók: a francia vallásos lélek misztikus történetét írta meg. Az anyag, amit föltárt — az addig egyháztörténeti s irodalomtörténeti szempontból egyaránt elhanyagolt, olykor egyenesen lenézett „jámbor”, ájtatossági irodalom: aszkétikus művek, lelki kalauzok, imádságoskönyvek, levelezések, naplók, vallomások — csodálatosan gazdag; s ahogyan ez az anyag él, nem kevésbé csodálatos; iskolapéldája annak, amit egy méltóbbá így fogalmaz meg: „Visszaállítani a szövegeket abba az atmoszférába, amelyben írták őket, s az egyéniségeket élő környezetükbe”. Ebben és tárgya becsületes szeretetében történész soha nem tanulhat eleget Bremond abbétól.

Az ilyen első szintézisek részleteikben természetesen idővel elavulnak; mondhatnók: akkor teljesítik igazán a hivatásukat, ha idővel elavulnak. Ma már a Bremond abbé nyomain elindult kutatók sok dolgot másként és részletesebben látnak nála; de nyilván sehogyan nem látnák, ha ő nem látta volna meg előttük

őket. Bérulle-ről azóta például erősen módosult egy-egy részlet-kérdésben a vélemény, a lényeg azonban: ami az addig majdnem ismeretlen Bérulle jelentőségét illeti, ma sem változott. Előtte is tudták, mit jelent Szalézi Szent Ferenc, de amíg ő klasszikusan föl nem tárta, senki nem ismerte kellően, kellő súlyában, értékében, hatásában azt, amit Bremond abbé „humanisme dévot“-nak nevez. És sokat írtak szentekről előtte is, de hogy hogyan lehet — és kell — bátran, hogy úgy mondjam „nyílt sisakkal“ írni róluk, azt a legelsőők között mutatta meg.

Persze voltak, akik berzenkedtek ez ellen a kendőzetlen szemlélet ellen s vádolták, hogy túl sokat időzik a szentek pszichológiájánál, „lelki betegségeiknél“, s hogy nem mellőz illedelmes hallgatással olyan kérdéseket, amelyeket egy bizonyos szemérmes (és olykor álszemérmes) vallásosság „kényeseknek“, tehát mellőzendőknek minősít. A Szalézi Ferenc és Chantal Franciska közötti oly mélyen emberi s emberségében oly fölemelően szent kapcsolattal — e kapcsolatnak szentségéhez egyáltalán nem méltatlan — elemzésén és ábrázolásán egyesek megbotránkoztak s rossz hírét költötték az írónak, aki aztán olyan elvek leszögezésével felelt az indokolatlan aggályoskodásokra, amelyeket mindenkinek, aki arra vállalkozik, hogy a szentek életírója legyen, vezérfonálként kell szeme előtt tartania. Nem tündérmesét akar írni — mondja Bremond abbé — s nem holmi koholt természetfölöttiről, „d, *un sur-naturel qui ne fut jamais*“, annál kevésbbé, mert hiszen „egyszerűbb és őszintébb módszerrel jobban megvilágíthatjuk a kegyelem jótékony, hatásos, nemesítő és edző tevékenységét“. El nem feledhető érdeme, hogy gátat vetett a vallásosság ama puha, nőies, omlagat és passzív szemléletének, amely oly sajnálatosan jellemezte éppen ezt az életrajzi irodalmat, (amelynek pedig döntően nagy a valláspedagógiai szerepe), s utat nyitott egy újnak teendő, de voltaképpen nagyon is ortodox, keményebb, férfiasabb, őszintébb, és teológiailag is megalapozottabb, hitelesebb fölfogásnak. Annak, amely ha nem tekintjük irodalmi, csak nevelő értékét: abban is sokszorosan értékesebb. Mert — írja róla, s valószínű, hogy ha nem is az ő sugalmazására, de az ő baráti nyilatkozatai alapján Maurice Martin da Gard — „visszahelyezte a misztikusokat az életbe, hogy számunkra is kevésbbé elérhetetlené tegye a szentség reményét“.

Esztétikusnak sem volt kevésbbé erőteljes egyéniség, mint historikusnak. Ahhoz, hogy eredetiségét a maga teljességében megértsük, bele kell állítanunk a környezetébe: abba a hagyományos francia művészet-szemléletbe, amely olyan erősen hangoztatta a ráció primátusát a képzelet rovására, hogy végülis — a tizenhét-éves századi esztétikákban — a ráció valóságos rémuralmát teremtetten meg, s megölte vele természetesen a költészetet. Ez ellen lázadt föl a romantika és nyilvánvaló, hogy Bremond abbé szívvel-lélekkel romantika-párti; ezzel fordult szembe Nerval, Baudelaire, Mallarmé — és Bergson és a maga módján a „*poète malgré lui*“ Valéry, természetes tehát, hogy az ő „misztikus“ és „intuitív“ esztétikájukat igazolja a racionalizmus Souday-féle képviselőivel szemben. 1925-ben tartotta híressé vált akadémiai előadását a „tisztá költészetéről“, az idő rövidsége — húsz perc — miatt sajnos nagyon is sommásan, több félreér-

tésre adva alkalmat; valóságos vihart kavart. Könyvben az egész alapvető előadás tizenhárom lap; a hozzá való „fölvilágosítások” több mint tízszer annyi (ez a „La Poésie pure”), azonfölül egy külön kétszáz lapos könyv: „Prière et Poésie”. Mi a vita sarkpontja? Az, hogy a versben nem a logika, a ráció, az értelmi közlendő a lényeg, hanem az a „je ne sais quoi”, ami költészetté teszi, s ami értelemfölötti, (de nem szükségszerűen értelemellenes), titokzatos, „misztikus”. S ellentétben (de a dolog velejében azonosan) a misztika lélektanának azokkal a kutatóival, egy Maréchallal például, akik a misztikus élmény megértéséhez a költői élményben keresnek analógiákat, Bremond abbé a misztikusokban keresi a költészet analógiáit. Analógiáit, s nem a kettő, költészet és misztika azonosságát — annál sokkal jobb teológus! — bár olykor-olykor veszedelmes közel jár ahhoz, hogy amit elvileg határozottan megkülönböztet, elemzései és párhuzamai gyakorlatában a kelleténél jobban egy nevezőre hozza. De ami ellene fölhozható, hasonló joggal hozható föl Bergson esztétikája ellen, sőt végtére Mallarmé vagy a szimbolizmus ellen is. Lehetnek egyoldalúságai, egyéniségéből fakadó — s ha nem is elfogadható, de mindig tiszteletreméltó és ösztönző, elmemozgó — túlzásai; mindenesetre nagyon jelentős szerepe van abban, hogy a költészet, hogy úgy mondjuk, visszanyerte becsületét; hogy a költészet baudelaire-i fölfogása végül mégiscsak érvényesült a racionalista megvetéssel szemben, (mely a költészetben legföljebb szép játékot látott); s hogy ma a költészetről nem pusztán mint ábrázolásról, nem is pusztán mint kifejezésről, hanem mint magasrendű, s az egzakt tudományosnál vagy fölszínese racionalisnál csöppet nem gyarlóbb minőségű „ismeretről”, „connaissance”-ról beszélünk. (r. gy.)

XIII. LEÓ EMLÉKE. Július. 20-án volt ötven esztendeje, hogy az újkor egyik legnagyobb pápája, XIII. Leó meghalt. 1810 március 10-én született és 1878 február 20-án lépett elődjé, IX. Pius örökébe. Krisztus igen nehéz időkben bízta rá Egyház vezetését; lelkek, erkölcsök, intézmények változása egyaránt arra vallott, hogy a kor sok vajúdása és meghasonlása közepett új világ születik. Egyénisége, szelleme méltónak bizonyult a reá hárult gondviselészerű föladatra. Nagy pápa volt, fölül tudott emelkedni a különleges eseteken és a körülmények nehézségein; átfogó képet nyert a dolgokról s a figyelmet is mindig a lényeges problémákra irányította, a jövő felé; s ama kevesek egyike volt, akik helyesen ismerték föl e jövő alapvonásait.

Tanító hatása máig működik, s társadalmi, szellemi és vallási kérdésekre egyformán kiterjed. Egyház és állam viszonyának, vagy a munkásság helyzetének helyes értékelésében a keresztény gondolkodás ma is az ő enciklikáinak irányítását követi. De XIII. Leó tudta, hogy az elméleti alapvetés sosem elég egymagában, hanem az elveknek meg is kell valósulniuk; nem elég helyesen gondolkozni, helyesen kell élnünk is. Ezért fáradozott oly buzgón a kor nagy kérdései mellett a katolikus hitélet elmélyítéséért s a teológia megújításáért is.

Kormányzása alatt új föllendülés korszakát élte az Egyház. Kilenc új érsekséget szervezett, 110 püspökséget, 63 apostoli vi-

kariátust, 31 prefekturát, két „nullius“ apátságot. Huszonöt esztendő uralkodása alatt 12 szentté és 29 boldoggá avatás történt, ami jelentős emelkedés a múlt század első feléhez képest.

Nagy művei sorában is külön említést érdemel — és Touchet kardinális 1903-ból való nyilatkozata szerint a pápaság legjelentősebb modern tette — a „*Rerum Novarum*“ enciklika. „A történelem színpadán — írta annakidején a körlevél egyik kommentátora — a pápa új szereplőt pillant meg, lényegesen különbözőt azoktól, akikkel addig ezer esztendőn át dolga volt. A keze által fölvavatott dinasztiák helyett ott áll előtte a demokrácia. Megrendítő találkozás, s aligha tévedünk, ha azt mondjuk: tőle függ a közeli jövő drámája. A pápaság érzi ezt, s ahelyett, hogy hiába vesztegetné a szót, bátran elindul a demokrácia felé. S miről beszél neki? Arról, ami a leginkább fekszik a nép szívéen: a szociális kérdésről“.

Ötven éve, XIII. Leó halálakor a kiváló katolikus irodalomtudós, Brunetiere nagy cikkben méltatta a szentatya munkásságát. „Csak a vak nem látja — írta, és szavai ma is érvényesek — milyen mély átalakulásokat hozott létre ez a huszonöt éves pápaság, s mennyire más ma a katolicizmus helyzete a világban, mint negyed századdal korábban, IX. Pius halálakor volt. Lássunk neki a tények hosszadalmas felsorolásának? Nem, nincs szükség rá; elég rámutatni arra, hogy kibontva a katolicizmus „szociális tartalmát“ a fölébe rakódott s idejüket mult formákból, XIII. Leó a szabadsággal együtt újra megadta az Egyháznak azt a termékenységet, amely kezdeti századaiban jellemezte“. (gy).

HARC A LEPRÁ ELLEN. Az utóbbi esztendőekben, a különféle laboratóriumokban folyó kutatómunka eredményeképpen, figyelemreméltó, nagy reményekre jogosító sikereket értek el a lepra gyógyítása terén. „Ha a leprás fertőzés kérdését nem is oldottuk meg — írják egy 1952-ben megjelent kiadványukban a kutatók vezetői — a mai tudomány tekintélyes számban halmozott föl dokumentumokat, amelyek azt ígérik, hogy ezt a problémát rövidesen meg fogjuk oldani“.

A legújabb szulfon-kezelések igen rövid idő alatt teljesen megváltoztatják a lepra külső képét: a sebek behegednek s eltűnnek azok a foltok és fekélyek, amelyek az egészségesek szemében oly visszataszítóvá tették e betegséget, s amelyek miatt a betegeket kirekesztették társadalmukból. A Makogaiban végzett kísérleti kezelések első meglepő eredménye az volt, hogy a lepra előrehaladott eseteiben gyakori krónikus fekélyek meggyógyultak, úgy hogy pár hónap múltán számos ápoltat elbocsáthattak a kórházból azokra a telepekre, ahol szabadabban mozoghatnak és dolgozhatnak is. 1952 júniusára a klinikán a javulások arányszáma elérte a 71 százalékot.

Igen jó eredménnyel járnak egyelőre a tavaly óta bevezetett radio-elektromos kezelések is, perforációs és idegzavaros esetekben. „Ha az orvostudomány nem rendelkezik is egyelőre olyan orvossággal, mely közvetlenül gyógyítaná a leprát — írják az előbb említett kutatók — kísérleti eljárások egész sorát alkalmazza, melyekkel mindig megállíthatja és gyakran meggyó-

gyíthatja az emberiséget sújtó e legnagyobb veszedelmek egyikének pusztítását“.

A lepra elleni küzdelem első lépése, sikerének első föltétele a betegek kinyomozása s. ez Óceániában, a világ leglepraszujtótabb vidékén egyáltalán nem könnyű: a fertőzöttek elrejtőznek. Az utóbbi években ezen a téren is jelentős munka folyt, úgy, hogy az Uj-Hebridákon mintegy száz, a Salamon-szigeteken több ezer beteget fedeztek föl, s a törzseknél végzett látogatások következtében Uj-Kaledóniában is emelkedik a nyilvántartott, kezelésben részesített leprások száma. Lassankint a bizalom is gyökeret ver a bennszülöttekben az orvos és a kórház iránt, s már egyre kevésbé félnek attól, hogy — mint szerencsétlen elődeik — a kivetetés keserű sorsára jutnak.

A legutóbbi, 1944 decemberéből való statisztika szerint a világon a leprások száma meghaladja a négy s talán eléri az öt-milliót. A betegség tüzfészkei Ázsiában, Afrikában, Óceániában és Délamerikában vannak. A számok azonban nem pontosak — s nem is lehetnek azok; — inkább hozzávetések, s a valóság, a szakértők szerint, korántsem kedvezőbb, hanem inkább súlyosabb. Arról mindenesetre mindenkit meggyőzhetnek, hogy a lepra a világ egyik legpusztítóbb ragálya, s a modern orvostudomány egyik nagy földadata, hogy ezt a szörnyű kórt végre eltüntesse a földről.

Ekkora beteg-tömegeket természetesen rendszeres kórházi kezelésben részesíteni még átmenetileg, váltakozó csoportokban sem lehet. Legújabbban azoknak a számára, akiknek nincsenek nyílt sebeik, tehát nem fertőznek, rendszeresítették egyes kórházakban a bejáró, ambuláns orvoslást. Egyes csoportokat, miután sebeik bezárultak s már nem fertőznek, egy ideig, néha két évig is, ott tartanak a kórházban főügyelet alatt, s ha nem mutatkozik visszaesés, a határidő leteltével elbocsátják őket, de továbbra is állandó orvosi ellenőrzés alatt maradnak. (l. c.)

Felelős kiadó: Sík Sándor

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

K. K. Budapest. A kérdézt téma sem cikk, sem szerk. üz. tárgyául nem alkalmas. Legjobban tenná, ha egy telefonon (330-701) megbeszélendő időben felkeresné a szerkesztőt, vagy megírná címet, hogy magánlevélben felelhetnének rá.

Többeknek. Az új zsoltárfordításra az adott alkalmat, hogy Rómában 1945-ben új hivatalos latin Psalterium jelent meg, amely az eredeti héber szöveg alapján készült. Az Egyház eddig a Psalterium Gallicanumnak nevezett latin szöveget használta, melyet Sz. Jeromos, a Vulgata fordítója készített, az u. n. Hetvenes görög szöveg alapján s mely először Galliában terjedt el, azután az egész Egyházban általános lett úgy, hogy mikor Sz. Jeromos (immár harmadszor) „újra lefordította a zsoltárkönyvet, most már eredetiből, ezt már nem lehetett elfogadtatni a hívekkel, mert a Gallicanumot ismerték és szerették. Ez a fordítás tehát már a Vulgata létrejöttékor is régi szöveg volt, tele költői szépséggel, erővel, hangzásbeli zeneiséggel, de telve hebraizmusokkal, elavult latinságú, nehezen vagy egyáltalán nem érthető helyekkel. Az új latin Psalterium szigorúan követi az eredetit, korrekt latinságú, egyszerű, világos, jól érthető, imaszövegnek alkalmasabb, de — úgy érezzük — költészetnek kevésbé művészi a régínél. Az újabb szolozsmás könyvek már ezt a szöveget adják úgy, hogy előbb-utóbb ez lesz általános világszerte az Egyházban. Ezért volt szükség új magyar zsoltárszövegre is. Az új magyar zsoltárfordítás a Püspöki Kar megbízásából egy attól kinevezett bizottság gondozásában készült, amely biblikus tudósokból és költőkből állott, sőt zenei szakértője is van. Feladata volt az eredeti szöveg alapján készült új latin Psalterium pontos fordítását adni. A Bizottság Sík Sándornak két kiadásban közkezen forgó verses Zsoltárkönyvét vette alapul, mint a meglevő magyar fordítások közül leghivebbet ezt a verses fordítást dolgoztatta át a fordítóval, azaz ugyanilyen hangú és formájú — tehát verses — fordítást készített vele az új latin szöveg alapján. Az új vállalkozás egyszerre próbál szó szerinti fordítás és költői mű lenni. Ezt az új szöveget a biblikus szakértők újra átnézték és a fordító velük való egyetértésben adott végleges, tőlük is jóváhagyott szöveget. Az új szöveggel a Püspöki Kar rendelkezik. Kiadásáról még nem történt intézkedés.

L. M.-nek címzett üzenetbe tévedés csúszott be, — írja egyik olvasónk — ugyanis ott az áll, hogy valószínűleg a psalmodia (zsoltározás) szóval függ össze a közvetlenül szláv eredetű magyar szolozsma szó. A magyar szolozsma szó kétségtelenül a szláv, mégpedig valószínűleg szlovén szluzba szóból való (Zsuzszusza, szuluzsma, szolozsma). Ez a szluzba a szláv sluga szolga szóból való képzés és jelentése szolgálat, ami megfelel a nyelvemlékekbeli jelentésének.

T. E. — Okosan tette, hogy kételkedve fogadta, amit kávéaljából jósolt valaki. Sem így, sem kártyából, tenyérből vagy írásból nem lehet biztosan megmondani a jövőben bekövetkező eseménye-

ket. Lehet azonban, hogy valaki ilyen eszközök felhasználásával a jelenből vagy multból vett események vagy adatok megmondásával ejti csodálatba hallgatóit. Ezeknél a telepátikus, kriptoszkópikus vagy pszichometriás képességgel rendelkező egyéneknél a kávéalj, kártya, emléktárgy, lezárt boríték, stb. tulajdonképpen csak annak a légkörnek megteremtésére szolgál, amelyben az ő különleges képességük működésbe lép. Ez a lényegében ma még nem tisztázott képesség (— sokan azt gondolják, hogy az egyesjtek által termelt energiákról és ezeknek antennaszerű felfogásáról kell beszélni —), átveszi, „kiérzi” a másik ember tudattartalmát (azaz gondolatait, vágyait, reményeit, félelmeit, szándékait, stb.) sőt a tudatában még fel nem emelkedett vagy a tudat alá süllyedt, rég elfelejtett tartalmakat is átveheti. Maga az átvétel rendszerint nem tudatos: a médiumnak fogalma sincs róla, hogy mi megy végbe az ő lelkében.

Úgy lászik, tehetségesebb médiumok azokra a személyekre is „át tudnak kapcsolni” — persze ezt is tudattalanul teszik —, akikkel az illető éppen foglalkozik. Így lehetett, hogy valaki megmondta egy anyának, hogy fia hazatérőben van a háborúból, bár jelenleg kisebb baleset következtében kórházban időzik; egy hivatalnoknak pedig azt „jósolta” meg, hogy rövidesen kitüntetés éri. Ilyen értelemben tehát „jósolhat” is a médium. Egyéb jóslásai azonban vagy találgatások (minden találgatás ráhibáz néha), vagy az illetők vágyálmainak vagy félelmeinek megszólaltatói, vagy a naiv emberek jóhiszeműségével visszaélő tudatos csalások.

A jóslásnak mint babonának bűnét az követi el, aki az ilyenféle jelenségeket nem természeti erőknak, hanem természetenkívüli titokzatos hatalmaknak tulajdonítja, — akiknek tudását és hatalmát így hallgatólagosan egysorba helyezi Istenével —, továbbá az, aki ebben a hitben a bizonytalan jóslásokat készpénznek veszi és hozzájuk szabja cselekedeteit.

A kinyilatkoztatásban előforduló „jövendölések”-nek az említett „jóslások”-hoz nincs köze, s ezeknek isteni eredete a teológiában tanított kritériumok alapján biztosan felismerhető.